

Jarle-André Almendingen

Fra sovjetiske spioner til hederlige motstandsfolk fanget i den kalde krigens storpolitiske drama

En studie av norsk offentlighets oppfattelse av
partisanene i Finnmark i deres tidlige
rehabilitering mellom 1968-1983

Masteroppgave i Lektorutdanning i historie for trinn 8-13

Veileder: Hans Otto Frøland

Mai 2022

Jarle-André Almendingen

Fra sovjetiske spioner til hederlige motstandsfolk fanget i den kalde krigens storpolitiske drama

En studie av norsk offentlighets oppfattelse av
partisanene i Finnmark i deres tidlige rehabilitering
mellom 1968-1983

Masteroppgave i Lektorutdanning i historie for trinn 8-13
Veileder: Hans Otto Frøland
Mai 2022

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Det humanistiske fakultet
Institutt for moderne samfunnshistorie

NTNU

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

Denne avhandlingen diskuterer endring i norsk offentlighets oppfattelse av partisanene i Finnmark mellom 1968-1983, samt i hvilken grad partisanenes rehabiliteringsprosess kunne attribueres til endring i deres offentlige profil. Mellom 1968-1971 så en de tidligste tegnene til rehabilitering av partisanene i Finnmark. Fjørtofts artikkelserie i 1968 bidro til å formidle om den urett som hadde blitt begått i overvåkingen av de tidligere motstandskjemperne. Eriksens utgivelse av *Partisaner i Finnmark* i 1969 bidro til å opplyse allmennheten om deres innsats under krigsårene. Plutselig så en antydninger til en endring i oppfattelse av partisanene i norsk offentlighet.

I årene 1972-1978 fortsatte denne oppfattelsesendringen å spre seg. Eriksen publiserte sin andre bok om partisanene – *Partisaner i nord* – i 1972 som bidro til å opplyse offentligheten ytterligere om partisanenes motstandsbevegelse. For offentligheten fremstod plutselig partisanenes innsats som lite påaktet og behandlingen av dem i etterkrigsårene som kritikkverdig. Denne oppfattelsen av partisanene ble forsterket ytterligere gjennom Mortensens artikkelserie i 1977, hvor tidligere partisaner turte å stå frem og kreve sin egen og sine avdøde kameraters rehabilitering.

I 1979-1983 forløp en rekke hendelser som skulle bidra ytterligere til partisanenes rehabilitering. Eriksen ga ut *Partisaner i nord* i 1979, Jensen publiserte sin artikkelserie i 1980, Fjørtoft utga *Dramaet på Arnøy* i 1981 og *Lille-Moskva – den glemte krigen* i 1983, mens kong Olav la ned en krans ved partisanbautaen i Kiberg samme år. De hadde vært de sovjetiske spionene svært få ville kjennes ved i 1968, men innen 1983 hadde bildet av dem som hederlige motstandsfolk fanget i den kalde krigens storpolitiske drama for alvor slått rot i offentligheten. Likevel vitner datidens forhold om at rehabiliteringen var på god vei, men ikke fullbyrdet.

Endring i offentlighetens oppfattelse av partisanene spilte naturligvis en viktig rolle i de rehabiliterende tiltakene. En kan likevel ikke utelukkende attribuere partisanenes rehabilitering til endring i deres offentlige profil. Dette begrunnes av at flere av hendelsene i deres rehabiliteringsprosess brøt med den daværende oppfattelsen av partisanene, mens andre trolig oppstod som et resultat av oppfattelsesendringen. Et mer realistisk bilde av oppfattelsesendringens betydning for rehabiliteringen var at endring i oppfattelse både kunne være et resultat av de rehabiliterende tiltakene, men også opptre som en motivasjonsfaktor for andre rehabiliterende tiltak.

Abstract

This paper discusses change in the Norwegian public's perception of the partisans in Finnmark during 1968-1983, as well as to what degree the rehabilitation process could be attributed to change in their public profile. Between 1968-1971, it was possible to observe the earliest signs of rehabilitation of the partisans in Finnmark. Fjørtoft's article series in 1968 contributed to convey the injustice that had occurred in the surveillance of the former resistance fighters. Eriksen's publication of *Partisaner i Finnmark* in 1969 contributed to enlighten the public about their efforts during the war years. Suddenly it was possible to observe hints of change in perception of the partisans in the Norwegian public.

During the years 1972-1978 the change in perception kept spreading. Eriksen published his second book about the partisans – *Partisaner i nord* – in 1972 which contributed to enlighten the public even more about the partisan's resistance movement. To the public, the partisan's efforts suddenly appeared to be far too unnoticed and the treatment of them during the post-war period seemed worthy of criticism. This perception of the partisans was further reinforced through Mortensen's article series in 1977, where former partisans dared to come forth and demand rehabilitation on behalf of themselves as well as their dead comrades.

In 1979-1983, further events occurred which would contribute to the rehabilitation of the partisans. Eriksen published *Partisaner i nord* in 1979, Jensen published his article series in 1980, Fjørtoft published *Dramaet på Arnøy* in 1981 and *Lille-Moskva – den glemte krigen* in 1983, whilst King Olav put down a wreath at the partisan monument in Kiberg the same year. They had been the Soviet spies that very few wanted to be associated with in 1968, but by 1983 the image of them as persistent resistance fighters trapped in the major political drama of the Cold War was about to establish itself within the public. However, conditions at the time shows that the rehabilitation was underway, but not quite finished.

Change in the public's perception of the partisans naturally played an important role in the rehabilitative measures. However, it is not possible to solely attribute the rehabilitation of the partisans to change in their public profile. This is due to multiple incidents in their rehabilitation process which broke with the public's perception of the partisans at the time, whilst other rehabilitative measures probably occurred because of the perception change. A more realistic image of the perception change's importance to the rehabilitation was that the change in perception could act as a result of the rehabilitative measures, as well as a motivating factor for other rehabilitative measures.

Forord

Det er med stor takknemlighet jeg skriver at fem år på lektorutdanningen i historie ved NTNU i Trondheim er ved veis ende. Deler av denne takknemlighetsfølelsen skyldes naturligvis at jeg føler meg privilegert som har fått anledning til å fordype meg i et tema som lenge var en fortiet del av norsk krigs- og motstandshistorie. Gjennom spørsmål og samtaler med mine medstudenter fremkommer det at historien om partisanene i Finnmark kanskje fremdeles tilhører et noe underkommunisert kapittel, hvilket forsterker min takknemlighet for å kunne skrive om temaet ytterligere. At temaet står min egen familiehistorie så nært som det gjør har også vært en pådrivende motivasjonsfaktor for å skrive oppgaven. Jeg håper ydmykt at oppgaven har vært et godt tilskudd til historien om de hederlige motstandsfolkene i grenselandet mellom øst og vest, og kan bidra til videre forskning innen temaet.

I en tid hvor vestlige og østlige relasjoner atter en gang har blitt satt på prøve grunnet den pågående konflikten mellom Russland og Ukraina, håper jeg oppgaven kan fungere som en påminnelse om at en ikke alltid bør la storpolitiske forhold påvirke ens oppfattelse av folkegrupper eller enkeltindivider. Under den kalde krigen måtte partisanene i Finnmark leve med spion-, landsforræder- og svikerstempler som følge av deres assosiasjon med Sovjetunionen. Forhåpentligvis kan denne oppgaven være et lite bidrag til at mennesker med russisk statsborgerskap ikke behøver å leve med de samme, eller andre nedsettende stempler, og gå med bøyet nakke grunnet deres assosiasjon til Russland i 2022.

En stor takk må rettes til min veileder Hans Otto Frøland. Du tok meg under vingene dine til tross for at du allerede hadde sagt deg villig til å veilede mange av mine medstudenter, og for det vil jeg være deg evig takknemlig. Du hadde tro på mitt prosjekt og min visjon for oppgaven fra dag en, og dine tilbakemeldinger med den røde pennen, med tastaturet eller i muntlig form har vært gull verdt i arbeidet med oppgaven.

Jeg ønsker også å uttrykke min takknemlighet overfor mamma, pappa og bestefar Andreas. Å ha tre mennesker jeg ser så mye opp til som dere til å se over oppgaven, lese korrektur og gi tilbakemeldinger på språk og innhold har vært utrolig viktig. En stor takk rettes også til alle menneskene jeg har møtt de siste fem årene og er så heldig å kunne kalle mine venner. Dere har gjort de siste fem årene til en opplevelse jeg vil huske resten av livet, og jeg håper inderlig at avskjeden ved studieslutt ikke blir noe farvel, men et på gjensyn.

Trondheim, 16.05.22

Innhold

1.0 Partisanene i etterkrigstiden	11
1.1 Forskningsstatus.....	12
1.2 Problemstilling, datagrunnlag og metode	17
1.3 Oppgavens didaktiske relevans	22
1.4 Oppgavens struktur og argument.....	23
2.0 1968-1971: Overvåkingen avdekkes, partisanhistorien deles.....	26
2.1 1968, 26.07, <i>Finnmarken</i> : Onsdagskvelden.....	26
2.2 1968, 01.08, <i>Finnmarken</i> : Partisanene.....	27
2.3 1968, 02.11, <i>Dagbladet</i> : Fiskevær er gransket av hysj-hysj-politiet.....	28
2.4 1968, 04.11, <i>Dagbladet</i> : «Vi føler oss overvåket», sier Kiberg-folk.....	29
2.5 1968, 05.11, <i>Dagbladet</i> : Overvåkingspolitiet visste alt om meg!.....	30
2.6 1968, 03.12, <i>Dagbladet</i> : «Kiberg har betalt mer enn andre for krigen»	31
2.7 1969, 27.10, <i>Arbeiderbladet</i> : Den ukjente krigen.....	32
2.8 1969, 15.12, <i>Finnmarken</i> : Den hemmelige krigsinnsats og tragedien i dens spor	32
2.9 1971, 23.01, <i>Aftenposten</i> : NRK's Finnmarksprogrammer	33
2.10 Konklusjon	34
3.0 1972-1978: Ofre i det storpolitiske dramaet mellom øst og vest	37
3.1 1972, 21.10, <i>Arbeiderbladet</i> : Partisaner i Finnmark	37
3.2 1972, 25.11, <i>Orientering</i> : Partisaner i Finnmark	38
3.3 1973, 16.11, <i>Nationen</i> : Partisanenes krig.....	39
3.4 1974, 16.02, <i>Sør-Varanger Avis</i> : Kommunistenes fedreland er Sovjet.....	40
3.5 1974, 07.03, <i>Sør-Varanger Avis</i> : «Kommunistenes fedreland er Sovjet».....	40
3.6 1976, 03.05, <i>Friheten</i> : Krigshelten som ble uthengt som spion	41
3.7 1977, 08.08, <i>Friheten</i> : 30 års forfølgelse og overvåking av frihetskjemperne.....	42
3.8 1977, 16.08, <i>Friheten</i> : Nå krever vi oppreisning for oss sjøl og de døde.....	42
3.9 1977, 18.08, <i>Friheten</i> : Mally fra Kiberg skygget fra Aust-Finnmark til Bergen	43
3.10 1977, 23.08, <i>Friheten</i> : Endelig kan vi rette ryggen igjen.....	44
3.11 Konklusjon	45
4.0 1979-1983: Store steg mot rehabilitering, men ikke fullbyrdet.....	48
4.1 1979, 28.09, <i>Aftenposten</i> : Atter en bok om krigen	48
4.2 1979, 06.12, <i>Dagbladet</i> : Agent for de store	49
4.3 1980, 23.02, <i>Finnmarken</i> : «– Minnet om Gestapo»	50
4.4 1980, 23.02, <i>Finnmarken</i> : Spionmistanke var takka	50
4.5 1981, 07.11, <i>VG</i> : Skuffet og bitre.....	52
4.6 1981, 11.12, <i>Nordlys</i> : Spioner for Sovjetunionen	53

4.7 1982, 24.08, <i>Sør-Varanger Avis</i> : Partisanervirksomheten blir film.....	54
4.8, 1983, 19.08, <i>Finnmarken</i> : Partisanernes innsats anerkjent.....	55
4.9, 1983, 12.10, <i>Arbeiderbladet</i> : Ubehagelig lys over mørke krigs-flekker	56
4.10, 1983, 28.10, <i>Friheten</i> : Samfunnstopper ville stanse boka om Finnmarkspartisanene	57
4.11, 1983, 23.11, <i>Friheten</i> : Gestapos arvtakere fikk som fortjent	58
4.12 Konklusjon	59
5.0 Oppfattelse og rehabilitering.....	62
5.1 Hvordan endret norsk offentlighets oppfattelse av partisanene seg i 1968-1971?.....	63
5.2 Hvordan endret norsk offentlighets oppfattelse av partisanene seg i 1972-1978?.....	64
5.3 Hvordan endret norsk offentlighets oppfattelse av partisanene seg i 1979-1983?.....	66
5.4 Oppfattelsesendringens betydning for partisanenes rehabilitering i 1968-1983	67
5.5 Avhandlingens viderebringning av kunnskapen om partisanene i 1968-1983.....	69
5.6 Konklusjon	70
Primærkilder	72
Bibliografi	76

1.0 Partisanene i etterkrigstiden

«Fylkesmann, ordfører, kjære alle sammen. Det kan være smertelig å måtte se historie i et nytt lys. Jeg har en spesiell følelse av dette når jeg står her foran et monument over en del av vår historie som tildels har vært tiet ihjel. [...] Det som vi i dag teoretisk nok kan kalle historiens ironi, har vært en tung daglig bølge for mange familier i Finnmark i etterkrigstiden. Det kalde forhold mellom øst og vest fikk større personlige konsekvenser her i fylket enn i andre deler av landet. I dag bedømmes det sovjetiske systemet historisk sett som et forfeilet politisk forsøk, men jeg er redd vi urettmessig kan ha påført enkelte store personlige belastninger i skyggen av den kalde krigen. [...] Når vi i dag kan se med nye øyne på vår nabo i øst, la oss også bruke ressurser på å forstå vår egen nære historie på nytt. Jeg synes det er et godt utgangspunkt i ærbødighet å legge ned en krans på partisanbautaen i Kiberg».¹

Slik åpnet og avsluttet kong Harald sin tale ved partisanbautaen i Kiberg 3. august 1992. Til tross for at hans forgjenger, kong Olav, hadde lagt ned krans ved bautaen ni år tidligere, skulle kong Haralds tale og kransnedleggelse ved partisanbautaen markere den endelige oppreising etter en 47 år lang kamp om anerkjennelse for partisanene i Finnmark. Anerkjennelsen av den heltmodige innsats og offer denne motstandsgruppen fra Norges nordligste fylke hadde gjennomgått under andre verdenskrig spilte en meget viktig rolle i rehabiliteringen av partisanene og deres etterlatte. Kanskje viktigst av alt var dog erkjennelsen av at partisanene hadde blitt urettmessig lastet i etterkrigsårene. Partisanene hadde blitt fanget i det storpolitiske dramaet som foregikk mellom øst og vest etter 1945, og kong Haralds tale gikk langt på vei i å beklage på vegne av Norge overfor de som hadde blitt berørt av dette.

Den 47 år lange kampen om anerkjennelse mellom 1945-1992 inneholdt både spionasjeanklager og mistenkeliggjøring, arrestasjoner og avhør, perioder preget av taushet og perioder som inneholdt publikasjoner og fortellinger om partisanenes krigshistorie. Temaet for denne oppgaven er den lange og kronglete etterkrigshistorien til partisanene i Finnmark – motstandsfolkene i det norsk-sovjetiske grenselandet. De var motstandskjempere som i nødens stund oppsøkte sin nærmeste nabo i øst for å kjempe mot den tyske okkupasjonsmakten, men som ikke fikk sin krigsinnsats anerkjent. I stedet ble deres lojalitet betvilt som resultat av den kalde krigen.

¹ Det norske kongehus 1992

1.1 Forskningsstatus

Før en tar fatt på forskningsstatusen til oppgavens tema, faller det seg naturlig å avklare partisanbegrepet. En partisan er en geriljasoldat eller frihetskjemper som opptrer bak fiendens linjer.² Partisanene i Finnmark er betegnelsen på de nordmenn som ble vervet og utdannet av sovjeterne for å drive etterretningsvirksomhet og sabotasje bak fiendens linjer i tyskokkuperte Finnmark under andre verdenskrig. Partisanbetegnelsen var den betegnelsen disse nordmennene brukte om seg selv, og den som ble tatt i bruk om dem av sovjeterne.³

Kjell Fjørtoft har funnet at omtrent 45 nordmenn fikk spesialopplæring i sabotasje, våpenbruk, sprengstoff, kartlesing, telegrafi og fallskjermhopping i Sovjetunionen. I tillegg til disse 45 var det også andre nordmenn på sovjetisk jord i krigsårene som ble innlemmet i Den Røde Armé og brukt som telegrafister eller til andre krigsnyttige gjøremål. Flere ble også rekruttert av Sovjetunionens sikkerhetstjeneste og hemmelige politi – NKVD – og opererte under deres kontroll og ledelse. I alt skal disse ha utgjort omtrent 30 nordmenn.⁴

Flere forfattere har i etterkant av andre verdenskrig forsøkt å formidle partisanenes historie. En av de første forfatterne til å omtale partisanvirksomhet under andre verdenskrig i litteraturform, Hans Kristian Eriksen, utga tre bøker i løpet av perioden 1969-1979 – *Partisaner i Finnmark* i 1969, *Partisanenes død* i 1972 og *Partisaner i nord* i 1979. Bøkene omtalte hovedsakelig partisanvirksomheten under krigsårene, og oppklarte mye om perioden 1941-1944. Partisanene ble da sendt tilbake til Øst-Finnmark på høyrisiko sabotasje- og spionasjeoppdrag for å skaffe utslagsgivende informasjon og stikke kjepper i hjulene for de tyske okkupantene. Dette gjorde de blant annet gjennom å rapportere om skipstrafikk og troppebevegelser til Sovjetunionen.⁵ Et stort antall skip ble senket på vei til Kirkenes som følge av partisanenes sabotasje- og spionasjevirkosomhet, noe som sørget for et betydelig innhogg i etterforsyninger til tyske styrker i Sør-Varanger og på nordfronten. Partisanenes rapporter fra Sør-Varanger og øvrige deler av Finnmark sørget også for en langt mer effektiv utnyttning av sovjetiske flystyrker. Disse rapportene inneholdt konkret informasjon om beliggenhet for strategiske krigsmål som for eksempel flyplasser, ammunisjonslagre, bensin- og drivstofflagre, festningsanlegg og øvrige krigsrelevante mål.⁶ Partisanene bidro med andre ord til effektivisering og optimalisering av sovjetiske marine- og luftstyrker i kampen mot

² Rønning 2020

³ Huitfeldt 1997: 5

⁴ Huitfeldt 1997: 5

⁵ Huitfeldt 1997: 5

⁶ Huitfeldt 1997: 17

tyske tropper og deres forsyningstransport både langs vann og land i Finnmark under den andre verdenskrig.

I forlengelsen av Eriksens bokutgivelser om partisanvirksomheten i krigsårene, utga også Kjell Fjørtoft boken *Dramaet på Arnøy* i 1981 hvor han berettet om de tapre motstandsmenneskene på Arnøy. Disse hadde lidd den verst tenkelige skjebne etter å ha hjulpet partisanene under krigen. Fjørtoft utga også *Lille-Moskva – den glemte krigen* i 1983, hvor han på grunnlag av tyske kilder fra okkupasjonstiden utdypet Eriksens beretninger. Mye av den nyere partisanlitteraturen som berører deres virksomhet under krigsårene, refererer til Fjørtoft og Eriksens litteratur, deriblant både Tønne Huitfeldts *De norske partisanene i Finnmark 1941-1944* fra 1997, Morten Jentofts *Mennesker ved en grense* fra 2005 og Einar Niemis *Partisanbygda Kiberg* fra 2007. De overnevnte verkene har imidlertid alle tre til felles at de berører både deres krigs- og etterkrigshistorie, mens Eriksens bokserie og Fjørtofts bøker, med unntak av siste kapittel i *Lille-Moskva – den glemte krigen*, omhandler partisanvirksomhet under krigsårene.

Det siste kapittelet i *Lille-Moskva – den glemte krigen* navnga Fjørtoft «Krigen som aldri tok slutt». I kapittelet tar han et sterkt oppgjør med overvåkingen, avhørene og mistenkeliggjøringen som hadde blitt påført partisanene i etterkrigstiden. Fjørtoft hevdet at behandlingen både var blodig urettferdig og trakasserende. Han beskrev blant annet at partisanene ble utsatt for et enormt psykisk press som konsekvens av dette.⁷ Av Magnar Svendsens masteravhandling om historiebruk og historieforståelse i Kjell Fjørtofts *Lille-Moskva – den glemte krigen* fremkommer det at disse uttalelsene skapte sterke reaksjoner. Fjørtoft var imidlertid forberedt på dette, uttalte seg hyppig til mediene om boken og partisanene, og reiste velvillig rundt for å debattere om behandlingen av motstandskjemperne.⁸

Da partisanene returnerte hjem til Finnmark etter harde krigsår, ventet nemlig ikke den hjemkomsten mange av dem trolig hadde håpet på. Innledende mistenksomhet og skepsis blant sporadiske grupper intensiverte og spredte seg etter hvert som den kalde krigen hardnet til, og stadig flere mente at partisanene hadde valgt feil side da de lot seg verve av sovjeterne.⁹ Kun et fåtall mennesker anerkjente og verdsatte den innsatsen partisanene hadde lagt ned i krigsårene, og partisanenes etterkrigsår skulle preges av mistenkeliggjøring, spionasje- og

⁷ Fjørtoft 1983: 199

⁸ Svendsen 2015: 19

⁹ Huitfeldt 1997: 5

forræderianklager, samt en øredøvende stillhet omkring deres virksomhet og viktigheten av den i krigsårene.

I tillegg til å være nevnt i siste kapittel av Fjørtofts bok, har den urettferdige behandlingen av partisanene i etterkrigstid kommet frem i mye av den nyere faglitteraturen om motstandskjemperne – deriblant i de tidligere nevnte verkene av Huitfeldt, Jentoft og Niemi. Jørn W. Ruud er blant dem som har skrevet masteroppgave om partisanenes krigs- og etterkrigshistorie. I sin avhandling beskriver Ruud Finnmarks krigs- og etterkrigshistorie fra krigens utbrudd i 1941 helt frem til opphavet av minnesmerker og museer rundt 2005. Om partisanene i tidlig etterkrigstid skriver Ruud at det var svært lite allmennheten fikk vite om de sovjetopplærte motstandsfolkene og deres krigsinnsats.¹⁰ Det allmennheten dog fikk innsikt i var hvordan den første spionopprullingen i Finnmark fant sted tidlig på 1950-tallet. Opprullingen var dramatisk og vakte enorm oppsikt, men det var også den første store hendelsen under den kalde krigen som kunne bekrefte at det fantes legitime grunner til å mistenke tidligere partisaner for spionasje, samt at det var konkrete forbindelser mellom lojalitetsløfter under krigen og livet etter krigen. Avsløringene og de påfølgende dommene mellom 1953-1954 legitimerte i stor grad mistenksomheten og overvåkingen av partisanene – også i offentlighetens øyne.¹¹

Spionasjesakene fortsatte i løpet av 1950- og 1960-tallet med Alfred Halvari- og Selmer Nilsen-sakene som to av de mest profilerte hendelsene som bidro til ytterligere spionjakt og opprettholdelse av overvåkings- og etterretningsorganer.¹² Avsløringen av Selmer Nilsen som sovjetisk spion i 1967, skulle ytterligere styrke Overvåkingspolitiets tro på at Sovjetunionen fremdeles hadde agenter med radiosendere i Nord-Norge.¹³ Under avhørene skal Nilsen ha utpekt en rekke navn som han mente var sovjetiske spioner – mange av disse tidligere partisaner – og Overvåkingspolitiet trappet opp sin overvåking av de utpekte. I 1968 resulterte langvarige spaninger, intense avhør med kvasse konfrontasjoner og påstander om spionasje, romavlytting, naboovervåking og infiltrasjon i en operasjon som fikk tilnavnet «Grønn vinter». Folk i Kiberg og Vardø ble nærmest utsatt for masseforhør, og uanmeldte husbesøk fra Overvåkingspolitiet var heller ikke uvanlig i perioden. Overvåkingspolitiets metoder ble nærmest opplevd som ren trakassering av de gamle partisanene. Som om ikke det var nok, sørget den intensiverte spionjakten og ryktespredningen for at de tidligere partisanene ble

¹⁰ Ruud 2008: 36

¹¹ Fjørtoft 2007: 430

¹² Fjørtoft 2007: 433

¹³ Fjørtoft 2007: 435

engstelige for og utrygge på hverandre. «Grønn vinter» maktet imidlertid ikke å avsløre ytterligere sovjetiske spioner verken i Finnmark eller øvrige deler av Nord-Norge. Spiondømte Selmer Nilsen hadde trolig ledet Overvåkingspolitiet på villspor med sine opplysninger. Da ingen spioner ble avdekket tross de kritikkverdige fremgangsmåtene, begynte offentligheten sakte, men sikkert å få opp øynene for den urettferdigheten og urimeligheten partisanene hadde blitt utsatt for.¹⁴

Overvåkingen av partisanene ble også tema i Lund-kommisjonens rapport fra 1996. Lund-kommisjonen – også kjent som Stortingets granskingskommisjon for de hemmelige tjenester på bakgrunn av påstander om ulovlig overvåking av norske borgere etter 1945 – berettet at mistanken om agentvirksomhet for Sovjetunionen hang over partisanmiljøene i etterkrigstiden. Dette hadde sin bakgrunn i et tett samarbeid med Den Røde Armé under krigsårene, samt at spionasje i noen tilfeller hadde blitt oppdaget og partisaner dømt etter krigen. Selv om de dømte ikke hadde vært medlemmer av Kommunistpartiet, tilhørte flere av dem sovjetsympatiserende miljøer, og en hadde visstnok også stått på kommunevalgliste for Norges Kommunistiske Parti.¹⁵ Det var viktig å kartlegge alle potensielle kommunister i Sør-Varanger, hvilket inkluderte partisanene. Tankegangen var at jo flere kommunister som fantes i området, desto større sjanse var det for at noen av dem lot seg verve som agenter. Derfor burde det være så få av dem som mulig, ifølge rapporten.¹⁶

Oppsiktsvekkende lite memoarlitteratur eksisterer om partisanene i Finnmark. Otto Larsen vakte stor oppsikt i norske medier da han utga *Jeg var Sovjetspion* i 1954 etter åtte år i sovjetisk fangeleir. Osvald Harjo fulgte opp med *Moskva kjenner ingen tårer* i 1956, men med unntak av disse bøkene finnes det ytterst få beretninger om partisanenes virksomhet som er skrevet av motstandskjemperne selv. Dette hadde imidlertid sin helt naturlige forklaring. De partisanene som overlevde og kom tilbake til Norge etter krigens slutt, opplevde nemlig raskt en lojalitetskonflikt mellom sitt fedreland og sine tidligere allierte i øst. Mange av dem kunne ikke snakke åpent om sine opplevelser og lærdom på sovjetisk jord ettersom de hadde avgitt et taushetsløfte hvilket sovjeterne hadde avkrevd.¹⁷ For mange av partisanene ble avgivelsen av dette taushetsløftet et vilkår for at de i det hele tatt fikk returnere til Norge.¹⁸ Ifølge Kjell Fjørtoft lød kontrakten omtrent slik:

¹⁴ Fjørtoft 2007: 437

¹⁵ Lund m.fl. 1996: 1076

¹⁶ Lund m.fl. 1996: 1079

¹⁷ Huitfeldt 1997: 5

¹⁸ Huitfeldt 1997: 18

«Jeg undertegnede [...] erklærer meg herved til frivillig fra dags dato å arbeide for Murmansk NKVD [Sovjets sikkerhets- og etterretningstjeneste], og aldri røpe for noen hva jeg måtte se og høre, og er selv ansvarlig for brudd på kontrakten som jeg undertegner med mitt hemmelige navn [...] og mitt rette navn [...]».¹⁹

En blanding av respekt og frykt lå bak partisanenes taushetsløfte til Sovjetunionen, men for norske myndigheter var det vanskelig å akseptere at det alene var grunn nok til å forklare partisanenes uvilje til å utveksle informasjon. Myndighetene mistenkte at andre motiver måtte ligge til grunn, og at sovjeterne ønsket å bruke partisanene som hemmelige agenter i illegalt arbeid under den kalde krigen. Det var derfor i Norges nasjonale interesse å kreve full åpenhet av dem, hvilket ledet til at partisanene ble et sentralt overvåkingsobjekt for den norske overvåkingstjenesten i lang tid etter krigen.²⁰

Før en tar fatt på faglitteratur som berører partisanenes rehabilitering og oppreising, faller det seg naturlig å avklare oppgavens bruk av begrepet rehabilitering relativ til begrepet anerkjennelse. To forhold var viktig å få anerkjent for partisanene – både anerkjennelse av deres innsats under krigen, men også anerkjennelse av at de hadde blitt urettmessig lastet i sine etterkrigsår. Rehabilitering benyttes som et samlebegrep i denne avhandlingen for å beskrive prosessen hvor disse to forholdene går fra ikke anerkjent til anerkjent. Ifølge Thomas V. H. Hagen kan en tenke seg at manglende anerkjennelse fører til anerkjennelse på to måter: enten gjennom etablering og formidling av ny kunnskap, eller gjennom rituelle handlinger fra det offentlige Norge. Øvrige forbehold innen disse måtene inkluderer imidlertid også at gruppen som skal gis anerkjennelse opplever at timingen er god, at handlingen tillegges symbolsk betydning, at det foregår innen en akseptabel seremoniell ramme og at selve overleveringen av budskapet fremstår som akseptabelt og ekte.²¹ Ikke før disse kravene var oppfylt kunne en snakke om de to overnevnte forholdene som anerkjent og dermed partisanene rehabilitert.

Av faglitteratur som håndterer denne rehabiliteringsprosessen, er både Jentofts bok og Fjørtofts kapittel i Niemis bok sentrale aktører. I *Mennesker ved en grense* skrev Jentoft blant annet om hvordan Kjell Fjørtofts artikkelserie i Dagbladet i november 1968 markerte det første virkelig store vendepunktet i partisanenes rehabilitering. I kjølvannet av operasjon «Grønn vinter» publiserte Fjørtoft sin artikkelserie som ga innblikk i partisanenes

¹⁹ Fjørtoft 2007: 419

²⁰ Huitfeldt 1997: 20

²¹ Hagen 2021.

etterkrigsliv.²² I årene som fulgte etter Fjørtofts artikkelserie publiserte Fjørtoft selv, samt Eriksen, sine tidligere omtalte bøker. Flere partisaner turte å stå frem i mediene og fortelle om den uretten de hadde blitt påført, mens nok et monumentalt vendepunkt i deres rehabilitering fant sted i 1983 da kong Olav la ned en krans ved partisanmonumentet i Kiberg. Kongens kransnedleggelse gjorde sterkt inntrykk, men for mange av partisanene og deres etterkommere opplevdes gesten bare som en halv rehabilitering, ifølge Jentoft.²³ Det var flere årsaker til dette, men at seremonien foregikk i stillhet uten at kong Olav holdet noen tale hvor han beklaget den behandling partisanene hadde vært igjennom, ble for noen en bekreftelse på at partisanene fremdeles stod utenfor det gode selskap.²⁴ Selv om rehabiliteringen kanskje ikke ble fullbyrdet i 1983, markerte kong Olavs kransnedleggelse en sårt tiltrengt gest fra norsk offisielt hold overfor partisanene. Av litteraturen om partisanens rehabilitering fremkommer det også at kong Haralds tale ved partisanbautaen i 1992, som innledet denne avhandlingen, regnes å være den endelige oppreising.²⁵

1.2 Problemstilling, datagrunnlag og metode

Litteraturen viser at historien om partisanene i etterkrigstiden er en fortelling preget av mistenkeliggjøring, fortielse, spionasje- og forræderianklager. En tung byrde ble urettmessig båret av en gruppe mennesker som med beste intensjoner hadde kjempet for landet sitt under andre verdenskrig sammen med sine nærmeste allierte i øst, og deres historie kom aldri frem i lyset i de tidligste etterkrigsår. Mellom 1968-1983 forekom det imidlertid en rekke hendelser som skulle bidra i arbeidet for å formidle partisanenes historie, anerkjenne den enorme innsatsen de gjorde og erkjenne at de hadde blitt urettmessig lastet. Summen av disse hendelsene var starten på en sårt tiltrengt personlig oppreising for partisanene og deres etterkommere, men i hvor stor grad bidro hendelsene i denne perioden til endring i det offentlige oppfattelse av motstandsgruppen? Og kunne noen av disse hendelsene potensielt forklares ved en endret offentlig profil? Veien fra spionasje- og forræderianklager til offentlig beklagelse gjennom kransnedleggelse av kongen er noe denne avhandlingen vil utforske når følgende problemstilling diskuteres: Hvordan endret oppfattelsen av partisanene i Finnmark seg i norsk offentlighet mellom 1968-1983, og i hvilken grad kunne partisanenes rehabiliteringsprosess i perioden attribueres til endring i deres offentlige profil?

²² Jentoft 2005: 269

²³ Jentoft 2005: 269

²⁴ Stanghelle 2020: 304

²⁵ Fjørtoft 2007: 439

Primært er det verdt å bemerke seg at problemstillingen er delt opp i to hoveddeler. Den første delen av problemstillingen er innrettet mot oppfattelse av partisanene i offentligheten mellom 1968-1983. Den første delen av forskningsspørsmålet er formulert på denne måten i forsøk på å kartlegge hvordan offentligheten oppfattet disse motstandskjemperne fra nord. Hvilket bilde hadde folk flest av partisanene i Finnmark? Ble de ansett for å være spioner på oppdrag i regi av Sovjetunionen, eller fantes der noen sympati for motstandskjemperne som hadde blitt fanget i den kalde krigens storpolitiske drama? I samme åndedrag initierer første del av forskningsspørsmålet en vurdering av denne offentlige oppfattelsen over tid – nærmere bestemt mellom 1968-1983. Problemstillingen forutsetter dermed at en vurdering må gjøres på hvorvidt det finnes endringer i offentlighetens oppfattelse av partisanene gjennom perioden.

Den andre delen av forskningsspørsmålet innretter seg mer mot i hvilken grad endring i partisanenes offentlige profil gjennom perioden 1968-1983 bidro til rehabiliteringsprosessen. Ved å formulere andre del av forskningsspørsmålet til et spørsmål om i hvilken grad endring i offentlig oppfattelse bidro til rehabiliteringsprosessen, er det først nødvendig å klargjøre hva endringen i offentlighetens oppfattelse innebar og hvordan denne utartet seg. Først når det er avklart kan en ta stilling til del to av forskningsspørsmålet, hvilket gjør at denne delen av problemstillingen først tas stilling til i kapittel 5.0.

Tidsrammen for forskningsspørsmålet avgrenset til en femtenårsperiode – mellom 1968-1983. Grunnlaget for valget av nettopp denne femtenårsperioden, er at den inneholder flere potensielle vendepunkter hvilket kan ha fått ringvirkninger for det offentliges oppfattelse av partisanene. Perioden åpner som nevnt med en artikkelserie av Fjørtoft i Dagbladet i november 1968. Deretter publiserte Eriksen *Partisaner i Finnmark* i 1969 – en av de første bøkene som berettet om partisanenes innsats under andre verdenskrig. Gjennom 1970-årene stod flere partisaner frem i mediene og tok oppgjør med den vedvarende overvåkingen. I løpet av 1970-årene publiserte også Hans Kristian Eriksen ytterligere to bøker – *Partisaner i nord* i 1972 og *Partisanenes død* i 1979. Sist, men ikke minst avsluttes perioden med kong Olavs kransnedleggelse i Kiberg, samt Kjell Fjørtofts utgivelse av boken *Lille-Moskva – den glemte krigen*. I tillegg trekkes 1968 og 1983 frem som to av de viktigste årene i partisanenes rehabilitering av forfattere som Fjørtoft i Niemi og Jentoft.²⁶ Dette gjør det naturlig å både starte og avslutte tidsrammen for oppgaven med disse årstallene. Summen av disse forholdene

²⁶ Jentoft 2005: 269

danner en femtenårsperiode med unikt potensiale for endringer i det offentliges oppfattelse av partisanene i Finnmark.

For å kunne danne et bilde av det offentliges oppfattelse av partisanene mellom 1968-1983, vil denne oppgaven henvise til et utvalg avisutklipp fra perioden. Både riksdekkende og lokale avisutklipp er inkludert i avhandlingen av interesse for å undersøke et bredt spekter av avisutklipp, og dermed forhåpentligvis danne et så presist bilde av offentlighetens oppfattelse av partisanene som mulig. Disse avisutklippene finnes i arkivene til Nasjonalbiblioteket, og vil utgjøre denne avhandlingens primærkilder. I kartleggingsarbeidet for å identifisere avisutklipp med relevans til oppgavens forskningsspørsmål, har flere hensyn blitt tatt. Ettersom partisanbegrepet ikke bare er forbeholdt partisanene i Finnmark, men også øvrige frihetskjemper bak motstandens linjer, har søkene etter relevante avisutklipp blitt innsnevret til alle utklipp med en- eller flertallsvariant av substantivet partisan, i tillegg til et av søkeordene «Finnmark», «Russland», «Sovjet» eller «Sovjetunionen» innen samme utklipp. Dette gjelder samtlige utklipp med unntak av utklipp fra lokalaviser i Finnmark, hvor samtlige artikler med en form av partisansubstantivet har blitt undersøkt. Dette er gjort av hensyn til at disse avisene trolig i større grad enn landets øvrige aviser kunne referere til partisaner uten å nødvendigvis behøve å kontekstualisere deres geografiske tilhørighet. Deretter har det blitt gjort et selektivt utvalg blant avisutklippene som stemte over ens med de overnevnte premisene med bakgrunn i deres relevans til oppgavens forskningsspørsmål.

Grunnlaget for valg av avisutklipp fra perioden som primærkilder, er at aviser som medium er svært anvendelig, og tillater flere former for kommunikasjon slik som eksempelvis både informasjonsutveksling og meningsytringer. Leserinnlegg er for eksempel en sjanger som tillater folket selv å ytre sine meninger i det offentlige rom. En slik sjanger vil være svært interessant for denne typen problemstilling ettersom slike meningsytringer har potensiale for å være representative for øvrige deler av offentligheten. Det er imidlertid ikke bare meningsytringer som vil være interessant for denne oppgaven. Informasjonsutveksling, som eksempelvis artikler, kan også være av interesse. Til tross for at informasjonsutvekslinger ikke nødvendigvis tilbyr direkte bilder av hva offentligheten måtte ha ment om partisanene, forteller de om hvilken type informasjon offentligheten besittet i sin meningsdannelse om motstandsgruppen.

Ettersom avhandlingen vil ta i bruk aviser som kilder, forutsetter det en grunnleggende forståelse av aviser som historisk kildemateriale. Hallvard Tjelmeland deler bruken av aviser som kilde inn i fire: som beretning, som levning, som skaper av virkelighet og som kilder til

seg selv som medieprodukter.²⁷ I denne avhandlingen har aviser primært blitt brukt som levning. Bruk av aviser som levning forutsetter at avisene kan fortelle noe utover det umiddelbare budskapet de meddeler. Denne innfallsvinkelen tillater historikeren alt fra å se på hva avisen selv har for slags holdninger og politisk grunnsyn, til å se på avisen som speilende overfor de mer allmenne holdningene i samfunnet.²⁸ I jakten på kollektive forestillinger om en bestemt gruppe mennesker i datidens samfunn – partisanene mellom 1968-1983 – er det hensiktsmessig for denne oppgaven at en kan anse datidens aviser som speilende av de mer allmenne holdningene i samfunnet tilknyttet partisanene i Finnmark.

For å eksemplifisere hvordan aviser kan tas i bruk som en levning for å kartlegge allmenne holdninger og mentaliteter, henviser Tjelmeland blant annet til Teemu Ryymins doktorgradsavhandling om hvordan kvenene i Norge ble fremstilt i den finske offentligheten mellom 1800-1940. I avhandlingen anser Ryymin de finske avisene som speilende for finsk offentlighets generelle holdninger og meninger, og er først og fremst ute etter å kartlegge hvordan kvenene ble fremstilt, om det var endringer i oppfatningene over tid, samt hva som kunne ligge til grunn for de oppfatningene som kom til uttrykk i leserbrev, reportasjer og artikler.²⁹ På samme måte som Ryymin benytter avisutklippene som levninger for å kunne si noe om det finske samfunnets generelle holdninger og meninger tilknyttet kvenene i Norge mellom 1800-1940, ønsker denne avhandlingen å benytte avisutklipp som levninger for å kunne si noe om det norske samfunnets generelle holdninger og meninger tilknyttet partisanene i Finnmark mellom 1968-1983.

For å kunne avdekke disse kollektive forestillingene, er en ikke bare avhengig av et metodisk rammeverk som tillater å analysere hvordan språket i de utvalgte avisutklippene kan være representativt for den offentlige oppfattelse av en bestemt gruppe, men også hvordan denne omtalen ble mottatt og oppfattet av folket basert på individuelle, underliggende faktorer. Av hensyn til førstnevnte premiss er representasjonsanalyse vurdert å være en hensiktsmessig metode for denne oppgavens problemstilling. Teemu Ryymin definerer representasjonsanalyse som «å undersøke hvordan ulike fenomener, være det seg imaginære eller reelle, blir fremstilt, altså konstruert og gitt mening».³⁰

²⁷ Tjelmeland 2004: 114

²⁸ Tjelmeland 2004: 121

²⁹ Tjelmeland 2004: 122

³⁰ Ryymin 2018: 57

Representasjonsanalyse som metode har ofte blitt brukt ved analyse av fremstillinger om opposisjonen, om mennesker med minoritetsbakgrunn, eller andre konkrete grupper mennesker, ifølge Ryymin.³¹ For å undersøke det offentlige oppfattelse av partisanene gjennom avisutklipp, er det nødvendig å legge til grunn at avisene i sin kommunikasjon tar utgangspunkt i at ord og begreper journalisten tar i bruk, innehar felles mening også for andre som bruker begrepene. Når en snakker eller skriver gjør en bruk av kulturelle konvensjoner, normer og koder som gjør det en uttrykker forståelig for andre mennesker som deler disse kulturelle kodene.³² Representasjonsanalyse vil med andre ord forutsette at forfatterne av avisutklippene gir uttrykk for den kollektive oppfattelsen av partisanene gjennom sitt språk, hvordan de omtaler partisanene og begrepene de bruker. Dermed vil en slik metode fungere godt for analyse av informasjonsutveksling, slik som eksempelvis en artikkel.

Det andre premisset for oppgavens metodiske rammeverk er å kunne analysere hvordan disse avisutklippene ble mottatt av leserne avhengig av deres kjønnsmessige, aldersmessige, livssynsmessige, geografiske, sosiale og kulturelle skillelinjer. Dette kan potensielt løses gjennom en resepsjonsanalyse – en litteraturteoretisk metode som legger hovedvekt på hvordan litterære verk blir mottatt av leseren, ifølge Hans H. Skei.³³ Alle mennesker har interesser, motivasjoner, mål, ønsker og evner som inngår i deres personlighet og som preger hvordan de oppfatter tekster. Folk tilegner seg, tolker og bruker medietekster i en dynamisk, konfliktfull og ofte motsetningsfull hverdag, hvilket potensielt kan resultere i at to forskjellige lesere mottar og reagerer forskjellig på samme tekst.³⁴ Denne metoden vil derfor være hensiktsmessig i analyse av avisutklipp som formidler meningsutveksling, slik som eksempelvis et leserinnlegg.

En kombinasjon av en representasjonsanalyse – med andre ord hvordan avisene presenterer og representerer partisanene i Finnmark basert på det som ble skrevet om dem – og en resepsjonsanalyse – hvordan leserne av de aktuelle avisutklippene mottok og reagerte på det budskap disse avisene omhandlet basert på bakenforliggende faktorer – vil til sammen utgjøre et metodisk rammeverk for denne oppgaven som tillater å danne et beskrivende bilde av norsk offentlighets oppfattelse av partisanene i Finnmark mellom 1968-1983.

³¹ Ryymin 2004: 9

³² Ryymin 2018: 58

³³ Skei 2019

³⁴ Ridderstrøm 2021: 1

1.3 Oppgavens didaktiske relevans

Oppgavens tematikk og metode har i stor grad historiedidaktisk relevans, hvilket eksemplifiseres gjennom dets samsvar med en rekke kompetansemål i den nye læreplanen LK20. I et av punktene i den nye læreplanen berettes det for eksempel at eleven etter endt vg3 skal kunne «sammenligne ulike framstillinger av en hendelse og reflektere over at historiske framstillinger preges av opphavspersonens ståsted og kontekst».³⁵ Dette kompetansemålet utøves blant annet i denne avhandlingen ved gjennomføringen av resepsjonsanalyse. Som nevnt tidligere er resepsjonsanalyse en metode som tillater historikeren å undersøke hvordan leseren mottar og reagerer på et skrevet verk med bakgrunn i en rekke forhold slik som eksempelvis kjønnsmessige, aldersmessige, livssynsmessige, geografiske, sosiale og kulturelle faktorer. Resepsjonsanalysens inklusjon som metode i denne avhandlingen stemmer godt overens med det læreplanverket beskriver som å reflektere over at historiske framstillinger – i denne sammenheng avisene – preges av opphavspersonens ståsted. I denne sammenheng er leseren av avisen å tolke som opphavsperson, ettersom resepsjonsanalysen setter leserens mottakelse og reaksjon av skrevne verk i sentrum av den historiske forskningen.

Et annet kompetansemål som inngår i den nye læreplanen LK20, som også berøres i denne avhandlingen, er at eleven etter endt vg3 skal kunne «reflektere over hvordan ideologier og tankesett på 1900-tallet og fram til i dag har bidratt til undertrykkelse, terror og folkemord som holocaust».³⁶ Dette kompetansemålet håndteres i større grad av oppgavens tematikk. I den grad en kan tolke mangelen på anerkjennelse, overvåkingen og spionasje- og forræderianklagene som fulgte partisanene i etterkrigstiden som en form for undertrykkelse av de tidligere motstandskjemperne, stemmer dette kompetansemålet godt overens med oppgavens tematikk. Tematikken i oppgaven innbyr til å reflektere over hvordan ideologier og tankesett på 1900-tallet – i denne sammenheng den ideologiske konflikten mellom øst og vest under den kalde krigen – har bidratt til undertrykkelse. Undertrykkelse er i denne sammenheng å forstå som den kritikkverdige behandlingen norske partisaner fikk i etterkrigstiden.

Utover oppgavens relevans til kompetansemål i LK20 er det også verdt å nevne at oppgavens tematikk inkluderer krigs- og motstandskamphistorie som muligens har vært noe underkommunisert i norske lærebøker. Ifølge Ruben Amble Hirstis masteroppgave om andre

³⁵ Udir 2020

³⁶ Udir 2020

verdenskrig i Nord-Norge gjennom lærebøker og undervisning på ungdomsskolen, blir motstandskampen på Østlandet, med Gutta På Skauen i fokus, trukket frem i tekstform og illustrert med et eller flere bilder i samtlige av de undersøkte lærebøkene *Monitor*, *Matriks*, *Kosmos*, *Underveis* og *Nye makt og menneske*.³⁷ *Kosmos* og *Nye makt og menneske* trakk frem partisanene i Finnmark, mens *Monitor* trakk frem kommunistiske motstandsgrupper i en oppramsing av norske motstandsbevegelser under krigen. Det fremkommer dog ikke hvor disse motstandsgruppene hadde sitt opphav fra, men utenkelig var det ikke at forfatteren hadde partisanene i Finnmark i tankene grunnet deres tilknytning til Sovjetunionen.³⁸ En ser med andre ord at partisanene i Finnmark ikke har vært like sterkt representert i lærebøkene som øvrige motstandsgrupper i Norge, hvilket videre understreker avhandlingens didaktiske relevans.

1.4 Oppgavens struktur og argument

Avhandlingen består, foruten innledningen, av fire øvrige kapitler. De tre følgende kapitlene omfatter hvert sitt tidsintervall innen perioden 1968-1983, og håndterer første del av forskningsspørsmålet – hvordan offentlighetens oppfattelse av partisanene endret seg. Kapittel 2.0 behandler perioden 1968-1971, kapittel 3.0 håndterer perioden 1972-1978, mens kapittel 4.0 berører perioden 1979-1983. Kapitlene er delt inn i de overnevnte tidsintervallene av interesse for at hver periode skal omfatte et noenlunde likt antall år, samtidig som de også følger Hans Kristian Eriksens bokutgivelser mellom 1969-1979. Gjennom forskningen har det fremkommet at partisanene omtales hyppigst i årene tilknyttet bokutgivelsene, hvilket faller naturlig ettersom ny litteratur bidro til større innsikt i partisanenes krigs- og etterkrigshistorie. Dermed falt det seg naturlig at avhandlingens kapitler håndterer hver sin utgivelse i Eriksens bokserie. Avslutningsvis vil kapittel 5.0 forsøke å gjenintrodusere oppgavens forskningsspørsmål, diskutere de foregående kapitlenes funn opp mot denne, samt presentere en konklusjon.

Avhandlingens kapitler inneholder et ujevnt antall avisutklipp med ni utklipp fra 1968-1971, ti utklipp fra 1972-1978 og elleve utklipp fra 1979-1983. Grunnen til at avhandlingen undersøker flere utklipp mot slutten av avhandlingens tidsramme, har sin forklaring i at mediestormen rundt partisanene ikke tok seg ordentlig opp før midtveis og sent på 1970-tallet. I forlengelsen av dette er det verdt å nevne at de samme faktorene har medført skjevfordelingen i artikler per år. Årlige forskjeller i medieinteresse for partisanene har gjort

³⁷ Hirsti 2020: 64

³⁸ Hirsti 2020: 64

at enkelte år – slik som eksempelvis 1968 og 1983 – er sterkere representert gjennom artikler i denne avhandlingen enn andre år – slik som eksempelvis 1970, 1975 og 1978 som ikke er representert i avhandlingen gjennom artikler grunnet begrenset utvalg fra disse årene.

Underkapitlene i oppgavens kapittel 2.0, 3.0 og 4.0 er bygget opp slik at hvert underkapittel håndterer hvert sitt avisutklipp. Underkapitlene er utformet på den måten at de presenterer avisutklippet med dato, aktuell avis og forfatteren av utklippet innledningsvis. Deretter presenterer underkapittelet et eller flere sitater fra det aktuelle utklippet. Grunnlaget for å sitere utklippet direkte i stedet for å eksempelvis parafasere utklippet innhold, er gjort av autentiske hensyn. I jakten på å avdekke de kollektive forestillingene om partisanene i offentligheten, er autenticitet i gjengivelsen av avisutklippene vurdert å være svært hensiktsmessig for å kunne gjøre en så presis analyse som mulig. Avslutningsvis vil hvert underkapittel inneholde en kort analyse om hvilke underliggende holdninger det aktuelle sitatet potensielt kan vitne om hos sin forfatter. Disse holdningene vil deretter drøftes for å illustrere offentlighetens oppfattelse av partisanene i hvert kapittels siste underkapittel.

Kapittel 2.0 behandler årene 1968-1971, og vil analysere ni avisutklipp fra lokale og riksdekkende aviser fra perioden. Mest sentralt for denne perioden vil blant annet Fjørtofts artikkelserie i Dagbladet fra 1968 og Eriksens utgivelse av *Partisaner i Finnmark* fra 1969 stå. Kapittelet vil imidlertid også inneholde utklipp som illustrer oppfattelsen av partisanene forut for 1968, samt offentlighetens mangel på kunnskap om partisanvirksomheten og frigjøringskampen i Finnmark generelt.

Kapittel 3.0 håndterer perioden 1972-1978 og vil analysere ti avisutklipp som illustrerer offentlighetens gradvise oppfattelsesendring av partisanene i Finnmark. Periodens viktigste hendelser inkluderer Eriksens utgivelse av *Partisanenes død* i 1972, samt Mortensens artikkelserie i Friheten fra 1977. Kapittelet vil forsøke å illustrere mangelen på litteratur og kunnskap blant befolkningen om partisanene og deres motstandskamp i nord, indikasjonene på offentlighetens oppfattelsesendring, samt de delte meninger omkring motstandsgruppen til tross for påbegynt rehabilitering.

Kapittel 4.0 berører årene 1979-1983 og vil gjennom elleve avisutklipp fra perioden analysere det store oppgjør mot partisanenes etterkrigsbehandling. Perioden 1979-1983 inneholder en rekke viktige hendelser i partisanenes rehabiliteringsprosess – deriblant Eriksens utgivelse av *Partisaner i nord* i 1979, Jensens artikkelserie i Finnmarken i 1980, bokutgivelser som Fjørtofts *Dramaet på Arnøy* i 1981 og *Lille-Moskva – den glemte krigen* i 1983, og kong Olav

kransnedleggelse ved partisanbautaen i Kiberg samme år. I tillegg til disse hendelsene vil kapitlet analysere en rekke lokale og nasjonale medieoppslag fra perioden, se på noen av de kritiske reaksjonene til den økte partisaninteressen blant befolkningen, samt utdype hvorfor rehabiliteringen var på god vei i 1983, men ikke helt fullført.

Kapittel 5.0 vil presentere noen av hovedfunnene i de foregående kapitlene, samt beskrive hvordan offentlighetens oppfattelse av partisanene endret seg i hver av de tre inndelte periodene. Oppfattelsesendringen mellom 1968-1983 vil naturligvis også bli diskutert opp mot i hvilken grad den bidro til partisanenes rehabiliteringsprosess i perioden. Deretter vil det diskuteres hvordan avhandlingen har bidratt i viderebringning av kunnskap om partisanene mellom 1968-1983, før hovedkonklusjonen på avhandlingens problemstilling presenteres avslutningsvis. Konklusjonen viser en gradvis endring i offentlighetens oppfatning av partisanene, samt at den skjøt fart spesielt mot den senere delen av 1970-tallet og starten av 1980-årene. De hadde gått fra å være de sovjetiske spionene svært få ville kjennes ved i 1968 til hederlige motstandsfolk fanget i den kalde krigens storpolitiske drama og var verdige for en beklagelse fra norsk offentlig hold, synliggjort gjennom kransnedleggelse av kongen i 1983. Likevel eksisterte det fremdeles en del kritiske røster i 1983. Partisanene følte seg bare delvis oppreist. Rehabiliteringen var påbegynt, men ikke fullbyrdet. Samtidig viser konklusjonen hvordan endringen i offentlighetens oppfattelse av partisanene mellom 1968-1983 både kunne være et resultat av de rehabiliterende tiltakene, men også opptre som en motivasjonsfaktor for andre rehabiliterende tiltak.

2.0 1968-1971: Overvåkingen avdekkes, partisanhistorien deles

Perioden 1968-1971 representerer de aller første stegene på vei mot rehabilitering for partisanene i Finnmark, og markerer med det et sentralt vendepunkt i deres etterkrigshistorie. To hendelser med vesentlig potensiale for omveltninger i det offentliges oppfattelse av de tidligere motstandskjemperne, fant sted i perioden. Disse to inkluderer Kjell Fjørtofts artikkelserie i Dagbladet november 1968 og Hans Kristian Eriksens publikasjon av en av de første bøkene til å berette om partisanvirksomhet under krigsårene – *Partisaner i Finnmark* – i 1969.³⁹ Dette kapittelet vil analysere ni avisutklipp fra både lokale og riksdekkende aviser, som ville danne grunnlag for å kunne drøfte følgende problemstilling: Hvordan ble partisanene oppfattet i norsk offentlighet mellom 1968-1971?

Med to av de tidligste rehabiliterende tiltak overfor de tidligere motstandskjemperne – Fjørtoft og Eriksens utgivelser – innen dette tidsintervallet, illustreres det hvordan oppfatningen av partisanene endret seg som følge disse. Kapittelet vil i tillegg inkludere andre utklipp som illustrerer partisanenes bitterhet, offentlighetens uvitenhet om partisanenes motstandskamp i nord, samt offentlighetens uvitenhet om Finnmarks krigs- og frigjøringshistorie generelt.

2.1 1968, 26.07, *Finnmarken*: Onsdagskvelden

26. juli 1968 ble redaktør Sverre Nilssens innlegg om fjernsynsprogrammet Onsdagskvelden publisert i avisen *Finnmarken*. Nilssen bemerket seg et aspekt ved fjernsynssendingen som han mente krevde spesiell oppmerksomhet. Dette var tidligere partisan Trygve Eriksens innslag om partisanene fra Finnmark. Nilssen skrev:

«Han fikk med enkle ord klarlagt et forhold som norske myndigheter ikke har vist den rette forståelse for. Det gjelder den innsats som norske «partisaner» gjorde i Finnmark under siste krig i samarbeid med vår allierte i øst, Sovjet. Den kamp disse kvinner og menn førte, har ikke fått den anerkjennende plass den fortjener i norsk krigs- og okkupasjonshistorie. [...] Neste høst skal vi ferie 25-årsjubileet for den sovjetiske frigjøringen av Øst-Finnmark – kanskje man til da har rettet opp i det som er gjort galt – eller rettere sagt ikke er gjort – fra norsk offisielt hold.»⁴⁰

I overnevnte sitat tok Nilssen – i forlengelse av Trygve Eriksens fjernsynsopptreden – et lite oppgjør med behandlingen av partisanene. Den siste setningen i det overnevnte sitatet

³⁹ Fjørtoft 2007: 438

⁴⁰ Nilssen 1968: 3

poengterer både urett i form at det som hadde blitt gjort, men kanskje i enda større grad det som ikke hadde blitt gjort fra norsk offisielt hold. Nilssen illustrerte partisanenes manglende anerkjennelse fra norsk offisielt hold for sin krigsinnsats etterkrigsårene godt. Dette vitner potensielt om tidlige tendenser til partisanvennlige holdninger hos Nilssen.

2.2 1968, 01.08, *Finnmarken*: Partisanene

I spalten «Hva prater folk om» i avisen *Finnmarken*, publiserte tidligere partisan Sigvard Eriksen et leserinnlegg 1. august 1968. Leserinnlegget åpnet med å referere til *Finnmarken*-redaktør Sverre Nilssens overnevnte notis fra 26. juli, og ble avsluttet med sterk kritikk til avisen:

«Ja, det skal være sant at det i årenes løp etter krigen har vært skrevet om dette i avisene mange ganger kanskje for mange, men det som har vært skrevet har jammen ikke vist stor forståelse for den innsats som er gjort. [...] For etter masse av det som har vært skrevet var man vel nærmest sidestillet med landsforræderi for samarbeid med vår allierte i øst. Så det «*Finnmarken*» har pekt på som positivt om de forhold har visst vært svært svært mikroskopisk.»⁴¹

Eriksen ga i dette leserinnlegget uttrykk for en slags dobbeltmoral i *Finnmarken*-redaktør Nilssens positive omtale av partisanene. Eriksen mente åpenbart at *Finnmarken* ikke nødvendigvis hadde omtalt seg for ofte i positive ordelag om partisanene tidligere, snarere tvert imot, og at Nilssens notis dermed ikke opplevdes som genuin for partisanene.

Nilssen valgte selv å svare på Eriksens kritikk i forlengelsen av leserinnlegget, hvor han blant annet viste til det han kalte uheldige forhold – deriblant grove spionasjesaker – som hadde kommet frem og at «de gode gjerninger dekker ikke over de onde».⁴² Denne seansen illustrerte hvordan partisanene ikke følte at deres krigsinnsats hadde blitt anerkjent i pressen tidligere. De følte seg svartmalt som landsforrædere og spioner og det eksisterte dermed mye bitterhet når lokalpressen omsider omtalte de tidligere motstandskjemperne med positivt fortegn. Nilssen mente imidlertid at kritikken ikke var berettiget, og forsvarte avisens tidligere negative omtale med at partisaner hadde blitt arrestert og dømt i spionasjesaker tidligere. Dette vitner både om bitre holdninger overfor pressen hos Eriksen, samt en partisanvennlig holdning med visse reservasjoner hos Nilssen.

⁴¹ Eriksen, Nilssen 1968: 3

⁴² Eriksen, Nilssen 1968: 3

2.3 1968, 02.11, *Dagbladet*: Fiskevær er gransket av hysj-hysj-politiet

Den første journalisten som satte partisanenes etterkrigssituasjon på trykk i riksdekkende aviser, var Kjell Fjørtoft i *Dagbladet* i november 1968. Fjørtofts artikkelserie ga banebrytende innsikt i de tidligere motstandskjempernes situasjon – spesielt de av dem som holdt til i det lille fiskeværet Kiberg i Vardø kommune. Den første av disse artiklene ble utgitt 2. november 1968 og inneholdt beskrivelser av de aksjoner Overvåkingspolitiet hadde igangsatt i jakten på sovjetiske spioner i Kiberg. Artikkelen presenterte de foreløpige funnene til Overvåkingspolitiet siden aksjonen begynte juli 1968. Selv om ingen hadde blitt siktet innen artikkelen ble publisert, satt *Dagbladet* på opplysninger om at Overvåkingspolitiet hadde sterk mistanke om at en spionsender fortsatt kunne være i virksomhet enten i Kiberg eller et annet sted på Varangerhalvøya.⁴³ *Dagbladet* kunne også fortelle at Overvåkingspolitiet mente å sitte inne med beviser for at minst tre personer fra Kiberg hadde vært innblandet i spionasje for Sovjet etter krigen:

«En av disse, Arne, skal ha vært i besittelse av en sender.» [...] Da han kom over høsten 1944, hadde han som sjef en offiser fra det sovjetiske etterretningspolitiet ved navn Sotjagin [...] Arne hadde også kontakt flere ganger etter krigen med en annen sovjetrusser som tilhører de sovjetiske etterretningssystem. [...] En annen av de tre, jeg kaller ham Sverre, skal flere ganger ha vært over til Sovjet med fiskebåt etter krigen, og der ved minst et tilfelle mottatt en større pengesum for sine og andres tjenester. [...] Den tredje person politiet skal sitte inne med beviser og opplysninger om og som var i sovjetisk tjeneste, later til å ha spilt en mindre rolle i denne sak [...] Også flere andre personer er sterkt inne i bildet.

Det var bare ett stort problem ved disse tre personene Overvåkingspolitiet mente å ha beviser for at hadde drevet spionasje i regi Sovjetunionen i Finnmark i etterkrigstiden – alle tre var døde. Dermed stod Overvåkingspolitiet uten pågrepne etter aksjonen i Kiberg, men funnene av disse tre ga i det minste grunnlag for å mistenke spionasjevirkosomhet i Kiberg og omegn skal en tro Fjørtofts artikkel.⁴⁴ Den første artikkelen i Fjørtofts artikkelserie om partisanene i Finnmark, kunne med andre ord til en viss grad legitimere Overvåkingspolitiets mistanke og aksjon i Kiberg, men Fjørtoft var imidlertid ikke ferdig med det.

⁴³ Fjørtoft 1968a: 16

⁴⁴ Fjørtoft 1968a: 16

2.4 1968, 04.11, *Dagbladet*: «Vi føler oss overvåket», sier Kiberg-folk

Kjell Fjørtofts andre artikkel i artikkelserien om partisanene inkluderte et intervju med den da 67-årige partisanen Trygve Eriksen, og tok i stor grad for seg partisanenes situasjon både i krigstid og i etterkrigstid. Intervjuet ble innledet på følgende måte:

«Kiberg betalte dyrt for sin innsats under krigen, og betaler fortsatt. Men på sin spesielle måte. Befolkningen føler nemlig at spionmistanken har hvilt på den i alle årene etter krigen. Overvåkingspolitiet har vært der. Mange er blitt forhørt. Og forhørene etterlater ikke tvil hos folk i Kiberg om at myndighetene tror at de har opprettholdt kontakten med sovjetrusserne – at det fortsatt er agenter i Kiberg, og at de ennå arbeider på russernes side, mot Norge. Derfor er bitterheten stor i Kiberg».⁴⁵

Denne beskrivelsen av partisanenes situasjon i Kiberg ga et beskrivende innblikk i hvordan det hadde vært å være partisan i Norge i etterkant av andre verdenskrig. Bitterheten var stor blant de tidligere motstandskjemperne, som ikke følte de hadde blitt verdsatt eller ivaretatt av fedrelandet de hadde risikert sitt liv for å frigjøre. Snarere tvert imot hadde de blitt møtt med mistenkeliggjøring og spionanklager, hvilket innledningen av Fjørtofts artikkel understrekte. I etterkant av overnevnte innledning greide Fjørtoft ut om krigshistorien til disse motstandsmenneskene, hvor mange av dem hadde «gitt sitt liv i sovjetisk tjeneste, men for Norges frihet».⁴⁶ Det var imidlertid mottakelsen av disse motstandskjemperne i etterkant av krigen som ble viet mest spalteplass i dette intervjuet, hvor Eriksen blant annet fortalte Fjørtoft om returen til norsk jord, kontrastene i anerkjennelsen av deres krigsinnsats i Sovjetunionen og Norge, samt stilte spørsmål til Overvåkingspolitiets aksjon i Kiberg på følgende måte:

«Vi som drog til Sovjet kom på gal side. Da vi kom hjem til Kiberg etter krigen var det nesten ingen som ville kjennes ved oss, sier Trygve Eriksen med bitter underklang i stemmen. [...] I Sovjet ble jeg respektert for hva jeg hadde gjort under krigen, og det gjelder også for de andre fra Kiberg som var der borte den gang [...] Hvorfor kommer de nå og skal vite om folk som er død for mange år siden?».⁴⁷

Trygve Eriksens uttalelser til Kjell Fjørtoft satte kritisk søkelys mot Overvåkingspolitiets aksjon i Kiberg. Disse sitatene, akkompagnert med det faktum at operasjonen, avhørene og

⁴⁵ Fjørtoft 1968b: 11

⁴⁶ Fjørtoft 1968b: 11

⁴⁷ Fjørtoft 1968b: 11

overvåkingen hadde pågått i flere måneder uten noen pågripelser, satte operasjon «Grønn vinter» i særdeles dårlig lys. Spionmistankene til Overvåkingspolitiet var ulegitimerte og høyst urettmessig rettet mot dette fiskeværet i Vardø kommune, mente Eriksen.

2.5 1968, 05.11, *Dagbladet*: Overvåkingspolitiet visste alt om meg!

«Når Overvåkingspolitiet mener å ha beviser for at tre avdøde personer fra Kiberg var i sovjetisk tjeneste også etter krigen, hvorfor ble det ikke slått til mens de levde i stedet for som nå, å kaste mistanke om spionasje over på uskyldige mennesker?»⁴⁸

Dette spørsmålet innledet Fjørtofts tredje og siste artikkel i artikkelserien om partisanene i Finnmark fra november 1968. Det siste innslaget i Fjørtofts artikkelserie fortalte om den enorme påkjenningen og det psykiske presset denne gruppen mennesker hadde blitt utsatt for i over to tiår. Fjørtoft beskrev et lite fiskevær i Finnmark hvor svært få ønsket å snakke med Dagbladets utsendte journalist av frykt for informasjonsutveksling med Overvåkingspolitiet.

En ikke navngitt fisker fortalte imidlertid hvordan han ble konfrontert med det han selv oppfattet som en åpen beskyldning fra Overvåkingspolitiets side om at han var innblandet i spionasje, og ble sjokkert over hvor nøye hans bevegelser hadde blitt kartlagt siden 1944:

«De visste alt om meg. De visste at jeg hadde kjøpt bilen min på avbetaling, og at jeg hadde vært i Oslo tre ganger etter krigen, hva jeg hadde gjort i Oslo, hvor jeg var sett under turene, hvem jeg hadde rodd på fiske sammen med, at jeg sto meg bra økonomisk, og de visste også at jeg høsten 1944 noen ganger hadde snakket med Arne som da var sammen med en russisk soldat som tilhørte det sovjetiske etterretningsvesen. [...] En kan jo ikke rolig bli sittende med slike beskyldninger på seg».⁴⁹

Fjørtoft beskrev et psykisk press som både den overnevnte mannen og to øvrige spionasjemistenkte hadde blitt utsatt for. Hardt press i timer lange avhør, nervøse sammenbrudd og mistillit mellom tidligere kamerater var bare noen av forholdene som ble beskrevet for de utsatte. Disse ekstreme tiltakene hadde også blitt iverksatt i en operasjon som til slutt viste seg å ikke avsløre en eneste spion. Fjørtoft beskrev dette som kritikkverdig og avsluttet sin siste artikkel i artikkelserien om partisanene i Finnmark på følgende vis:

«Spioner eller ikke spioner. De mistet tjue av sine i partisanvirksomhet for Norges sak under

⁴⁸ Fjørtoft 1968c: 1

⁴⁹ Fjørtoft 1968c: 11

krigen, men betaler fortsatt 23 år etterpå».⁵⁰ Sistnevnte sitat vitner om en forståelse og medlidenhet for partisanenes situasjon hos Fjørtoft, hvilket han kommuniserte videre til Dagbladets lesere.

2.6 1968, 03.12, *Dagbladet*: «Kiberg har betalt mer enn andre for krigen»

I kjølvannet av Fjørtofts artikkelserie i *Dagbladet* november 1968, publiserte *Dagbladet* 3. desember 1968 et leserinnlegg fra en anonym partisan. Til tross for at partisanen forble anonym i leserinnlegget, er det som Morten Jentoft skriver i *Mennesker ved en grense* mulig å lese ut av innholdet at forfatteren er Trygve Eriksen.⁵¹ I leserinnlegget stilte Eriksen seg svært kritisk til Overvåkingspolitiets virksomhet i Kiberg, og stilte samtidig spørsmål om hvorvidt ikke tiden var inne for å la de norske menn og kvinner som deltok i kampen mot tyskerne på sovjetisk side, få leve i fred de siste årene de hadde igjen.⁵² I en kraftig appell tok Eriksen oppgjør med behandlingen av partisanene på følgende måte:

«Til tross for at det gang etter gang i offentlige debatter, også av justisministeren, har vært hevdet at kartotekføringen til Overvåkingspolitiet bare gjelder personer som representerer en fare for landets sikkerhet, har alle fra Kiberg som var i Sovjet, vært konstant overvåket siden de kom tilbake i 1944 og 1945. Hva med mennesker som blir utsatt for dette press i en årrekke? Er det absolutt ingen som tenker over at det er blitt begått et sammenhengende psykologisk justismord de siste 23 år i Kiberg?».⁵³

Sammenhengende psykologisk justismord var meget sterke ord å bruke om behandlingen av partisanene i Finnmark, men ordene ble trolig ikke valgt uten grunn. Partisanene måtte betale en større pris enn de fleste andre motstandskjempere i etterkant av andre verdenskrig, noe Eriksen oppsummerte beskrivende i avslutningen av sitt innlegg:

«Kiberg har betalt en høyere pris enn de fleste andre steder for sin innsats under krigen. Men i motsetning til andre har de måttet fortsette å betale også etter krigen. Skal også våre barnebarn få den samme forbannelse hengende over seg når de skal ut i det norske rettssamfunn på egne bein?»⁵⁴

⁵⁰ Fjørtoft 1968c: 11

⁵¹ Jentoft 2005: 265

⁵² Eriksen 1968: 18

⁵³ Eriksen 1968: 18

⁵⁴ Eriksen 1968: 18

Dette leserinnlegget illustrerer bitre holdninger overfor den behandling partisanene hadde fått av norske myndigheter. Samtidig inneholdt også utklippet en sterk appell og et ettertrykkelig ønske om oppreising og rehabilitering for partisanene i Finnmark.

2.7 1969, 27.10, *Arbeiderbladet*: Den ukjente krigen

En annen stor omveltning i partisanenes etterkrigshistorie fant sted i 1969. Hans Kristian Eriksen publiserte boken *Partisaner i Finnmark* – et av de første verkene til å berette om partisanvirksomhet under andre verdenskrig. Som resultat av publikasjonen ble partisanene plutselig omtalt i mange av landets aviser – lokale så vel som riksdekkende.

Gjengangsmelodien i avisene var at historien om de ukjente frihetskjemperne omsider hadde kommet frem, hvilket eksemplifiseres i Helge Wåles bokanmeldelse i *Arbeiderbladet* 27. oktober 1969:

«[...] Vi «søringer» under krigen visste lite om det som skjedde i vår ytterste landsdel mot øst, og selvsagt ingen ting om det som den skjulte motstandsørsla foretok seg. Vi har visst svært lite om dette til denne dag. Derfor er Hans Kr. Eriksens bok først og fremst nyttig lesning for de fleste av oss [...].⁵⁵

Overnevnte sitat fra anmeldelsen foreslo at kjennskap til partisanhistorien potensielt kan ha vært varierende med hensyn til geografisk tilhørighet. Etter å ha tatt leseren med gjennom innholdet i Eriksens bok, stilte Wåle spørsmålet om dette var noe man hadde visst før, før han til slutt konkluderte med at det i alle fall var ny informasjon for han selv.⁵⁶ Wåles anmeldelse inntok med andre ord et erkjennende standpunkt om at en kanskje ikke visste tilstrekkelig om krigs- og frigjøringshistorien i nord.

2.8 1969, 15.12, *Finnmarken*: Den hemmelige krigsinnsats og tragedien i dens spor

I lokalavisen *Finnmarken* publiserte Odd Berset 15. desember 1969 en lengre bokanmeldelse av både *Partisaner i Finnmark* av Hans Kristian Eriksen, men også av *Nord i kongeriket* av Kjell Fjørtoft som hadde kommet ut samme år. *Nord i kongeriket* bestod blant annet av de samme intervjuene Fjørtoft hadde gjort med Trygve Eriksen og publisert i *Dagbladet* året forut. Dermed tok anmeldelsen også for seg den urett som hadde blitt begått overfor partisanene etter deres hjemkomst til Norge, og Berset viste attpåtil forståelse for bitterheten mange av dem – blant annet Trygve Eriksen – hadde følt på i etterkant av deres hjemkomst:

⁵⁵ Wåle 1969: 14

⁵⁶ Wåle 1969: 14

«Sannheten er jo at Trygve Eriksen under krigen var på rett side. Hans innsats mot nazismen kan bare etterlate beundring og ærbødighet i leserens sinn. Og Trygve Eriksen er så visst ikke av den typen som slår seg på brystet og prater om sine bragder. Hans tone virker bittert lavmælt. Og denne bitterheten har sin høyst forståelige, menneskelige årsak».⁵⁷

Denne aksepten og forståelsen for bitterheten står blant annet i sterk kontrast til den tonen Finnmarken-redaktør Sverre Nilssen hadde overfor Sigvard Eriksens leserinnlegg i samme avis bare halvannet år tidligere. Kanskje er det nærliggende å tro at en dypere innsikt i den innsats og det offer som ble nedlagt i krigsårene, beskrevet i *Partisaner i Finnmark*, og en større kunnskap om behandlingen partisanene hadde møtt i etterkant som beskrevet i *Nord i kongeriket*, hadde innvirkning på Bersets holdning overfor partisanene og gjort at deres bitterhet dermed opplevdes som forståelig mer enn urimelig.

2.9 1971, 23.01, *Aftenposten*: NRK's Finnmarksprogrammer

23. januar 1971 publiserte NRK-korrespondent i Finnmark, Harry Westrheim, en kronikk i *Aftenposten* som svar på tiltale til Roger Kristoffersens leserinnlegg vedrørende NRKs fjernsynssendinger om andre verdenskrig i Finnmark. Kristoffersen mente å kunne påvise venstrevriing og forsvarsnegativisme i og med at Westrheim hadde lagt for stor vekt på Sovjetunionens betydning for frigjørelsen av Kirkenes 25. oktober 1944. Kristoffersens kritikk bunnet ut i misnøye med at Westrheim hadde unnlatt å nevne norske militære helter i sine fremstillinger, men som Westrheim selv svarte i sin kronikk, var ikke dette mulig ettersom det ikke fantes regulære norske styrker i Finnmark på det tidspunktet.⁵⁸ I stedet foreslo Westrheim en mer passende kritikk av NRKs Finnmarksprogrammer da han skrev følgende:

«Jeg tror heller Roger Kristoffersen burde ha kritisert undertegnede for at han ikke kom nærmere inn på den store innsats norske partisaner i russisk tjeneste gjorde under okkupasjonen i Øst-Finnmark og den tyske retrett høsten 1944. Neppe har noen annen motstandsgruppe i Norge hatt slike store tap i direkte trefninger med tyskerne».⁵⁹

Overnevnte sitat kan potensielt vitne om et par interessante forhold. Det at Westrheim i utgangspunktet ikke inkluderte partisanhistorien i sine Finnmarksprogrammer vitner

⁵⁷ Berset 1969: 8

⁵⁸ Westrheim 1971: 2

⁵⁹ Westrheim 1971: 2

potensielt om en neglisjering av den innsats disse motstandskjemperne la ned, men at han uoppfordret dro frem eksklusjonen av partisanhistorien som kritikkverdig i sin kronikk, forteller muligens at han var bevisst på den manglende kunnskapen om partisanenes historie som en aktuell problemstilling.

2.10 Konklusjon

Forut for Fjørtofts artikler om partisanene i Finnmark, hadde Finnmarks og landets øvrige aviser gitt offentligheten liten innsikt i partisanenes virksomhet og etterkrigsliv – og det offentligheten hadde fått presentert, hadde etter sigende ikke nødvendigvis vært positivt. Da Sverre Nilssen i 1968 omtalte partisanene med positivt fortegn, kom bitterheten som hadde bygget seg opp de siste 23 årene til overflaten. Sigvard Eriksen svarte Finnmarken-redaktør Nilssen med et leserinnlegg med bitter undertone, og mente det var på tide at lokalavisen omsider sa noe positivt om partisanene etter tidligere nærmest å ha beskyldt dem for spionasje og landsforræderi. Nilssen svarte deretter at han ikke sa seg enig i Eriksens kritikk, og minnet den tidligere partisanen på de uheldige forhold som kanskje kunne ha ledet til mindre positiv omtale. Denne seansen illustrerer på sett og vis forholdene før denne avhandlingens tidsavgrensning godt – nemlig en offentlighet som i stor grad var uvitende om partisanenes innsats og behandling i etterkrigsårene grunnet mangel på informasjon fra partisanene selv eller eksterne kilder. Dette hadde ført til en utbredt uvitenhet om en motstandsgruppe hvor det hadde bygget seg opp en bitterhet over mange år med overvåking, anklager og mistenkeliggjøring som takk etter å ha spilt en avgjørende rolle i å stoppe tyskerne på nordfronten under andre verdenskrig.

Informasjon om behandlingen i etterkrigsårene skulle imidlertid komme. I 1968 ble Kjell Fjørtofts artikkelserie om overvåkingen av partisanene et utslagsgivende vendepunkt i deres rehabilitering. I tre separate artikler avslørte Fjørtoft hvordan Overvåkingspolitiet hadde gått til verks i sin søken etter spioner i Kiberg sommeren 1968 – med lange, harde avhør, overvåking, avlytting og andre svært kontroversielle metoder. Til tross for at så ekstreme metoder ble anvendt, hadde ikke Overvåkingspolitiet avdekket en eneste spion i Kiberg. Partisanene kunne ikke lenger bli sittende i stillhet og la dette pågå, og til tross for at Fjørtoft beskrev det som utrolig vanskelig å få noen av disse tidligere motstandskjemperne i tale, fikk han omsider uttalelser fra Trygve Eriksen. Eriksen fortalte åpent om Overvåkingspolitiets svært kritikkverdige virksomhet i Kiberg, og bidro til en unik innsikt i de tidligere motstandskjempernes etterkrigsliv. Til tross for at han hadde fremstått med fullt navn i Fjørtofts intervju, ønsket Eriksen å forbli anonym da han en måned senere publiserte et

leserinnlegg om behandlingen av partisanene i Dagbladet. Dette kan potensielt skyldes en ubrukt barriere i partisanenes villighet til å dele sine historier til tross for Eriksens tidligere intervju med Fjørtoft, eller det kan muligens også skyldes at han valgte å ta kraftig oppgjør med behandlingen av Kiberg-partisanene spesifikt ved å kalle behandlingen av dem for «et sammenhengende psykologisk justismord de siste 23 år i Kiberg».⁶⁰

Til tross for disse avsløringene lot det offentlige reaksjon, vente på seg. Trolig kan dette skyldes at alt offentligheten visste om partisanene i Finnmark på dette tidspunktet, var at noen av dem hadde blitt arrestert og dømt for spionasje, samtidig som en visste svært lite om hva de faktisk hadde utrettet i krigsårene. Dette skulle imidlertid også endre seg da Hans Kristian Eriksen i 1969 publiserte boken *Partisaner i Finnmark* – en av de første bøkene som berettet om partisanvirksomheten under krigsårene. Med *Partisaner i Finnmark* fikk plutselig allmennheten større innsikt i den innsats som hadde blitt lagt ned av partisanene i krigsårene, og en forståelse for hvorfor behandlingen de mottok i etterkrigstiden opplevdes som urettferdig.

Dette kommer blant annet frem av bokanmeldelser av *Partisaner i Finnmark* hvor Eriksens bok beskrives som oppklarende og nyttig lesning. Den tidligere nevnte bitterheten, som hadde bygget seg opp hos mange av partisanene, opplevdes plutselig som en helt forståelig menneskelig reaksjon. De hadde risikert sitt liv i sovjetisk tjeneste for å frigjøre Norge, og som takk for innsatsen måttet oppleve en etterkrigstid preget av spionasjeanklager og mistenkeliggjøring. Historien om partisanene, deres motstandskamp og etterkrigsbehandling hadde altfor lenge vært et ukjent kapittel for folk flest, men med Fjørtoft og Eriksens publikasjoner var den ikke bare lenger et bortgjemt kapittel i norsk krigs- og motstandskamphistorie.

Av leserinnleggene om NRKs Finnmarksprogrammer i 1971, samt anmeldelser av *Partisaner i Finnmark* fra 1969, kom det frem at det fremdeles var mye offentligheten ikke visste om motstand- og frigjøringskampen i nord. Her var det heller ikke usannsynlig at noen av disse kunnskapshullene kunne ha en sammenheng med hvor i landet en hadde sitt opphav. Spesielt folk fra en sørligere breddegrad i Norge visste lite om motstand- og frigjøringskampen i Finnmark. Når det var sagt, var det langt fra alle finnmarkinger som hadde kunnskap om partisanenes innsats under andre verdenskrig – snarere tvert imot – hvilket neste kapittel vil

⁶⁰ Eriksen 1968: 18

komme tilbake til. Publikasjonene til Fjørtoft og Eriksen var naturligvis viktige bidragsytere i kunnskapsdelingen til offentligheten om partisanenes innsats og etterkrigsbehandling.

Av de overnevnte leserinnleggene om NRKs Finnmarksprogrammer, kom det også frem at partisanenes motstandskamp trolig ikke hadde fått sin rettmessige plass i norsk krigs- og motstandskamphistorie. Harry Westrheims svar til Roger Kristoffersen, hvor han mente Kristoffersens kritikk var uberettiget og at en mer passende kritikk hadde vært at han «ikke kom nærmere inn på den store innsats norske partisaner i russisk tjeneste gjorde under okkupasjonen i Øst-Finnmark og den tyske retrett høsten 1944» vitnet om dette.⁶¹ Kjell Fjørtofts artikkelserie i Dagbladet, samt Hans Kristian Eriksens publikasjon av *Partisaner i Finnmark* hadde med andre ord bidratt til en betimelig endring i oppfattelsen av de tidligere motstandskjemperne, men de hadde på langt nær fullført denne prosessen. Fjørtofts og Eriksens publikasjoner må imidlertid kunne attribueres med å ha vært sentrale hendelser i rehabiliteringens første steg, og sterke bidragsytere i en påbegynnende endring i offentlighetens oppfattelse av partisanene.

⁶¹ Westrheim 1971: 2

3.0 1972-1978: Ofre i det storpolitiske dramaet mellom øst og vest

Perioden 1972-1978 karakteriseres ved at oppgjøret mot partisanenes etterkrigsbehandling var i ferd med å brygge opp. Allerede tidlig i perioden begynte røster å ymte at Overvåkingspolitiets behandling av de tidligere motstandskjemperne ikke nødvendigvis bar preg av rettferdighet – et tankemønster som lot til å ha blitt mer og mer utbredt i norsk offentlighet i løpet av perioden. To sentrale hendelser i partisanenes rehabilitering fant sted i perioden – Hans Kristian Eriksens utgivelse av *Partisanenes død* i 1972, samt Magne Mortensens artikler i avisen Friheten i 1977. Med bakgrunn i disse hendelsene diskuteres følgende problemstilling i dette kapittelet: Hvordan ble partisanene oppfattet i norsk offentlighet mellom 1972-1978?

Dette kapittelet vil analysere ti avisutklipp fra riksdekkende og lokale aviser mellom 1972-1978 for å illustrere den gradvise endringen i norsk offentlighets oppfattelse av partisanene. Oppfattelsesendringen av partisanene fra mistenksomme, sovjetiske spioner til modige motstandsmennesker, fanget i et storpolitisk drama mellom øst og vest, var i ferd med å slå rot i disse årene. Dette kapittelet vil undersøke hvordan dette bar hen. Kapittelet vil også illustrere oppgjøret med mangelen på partisanlitteratur, uvitenheten om partisanhistorien både på lokalt og nasjonalt plan, de tidlige antydninger til oppgjør mot urettferdig behandling av motstandskjemperne, samt de delte meningene om partisanene til tross for den påbegynte rehabiliteringen.

3.1 1972, 21.10, Arbeiderbladet: Partisaner i Finnmark

I 1972 ga Hans Kristian Eriksen ut sin andre bok i bokserien om partisanene i Finnmark – *Partisanenes død* – og med ett ble motstandsgruppen atter en gang aktualisert og omtalt i landets aviser. *Partisanenes død* fungerte som et supplement til tidligere utgitte *Partisaner i Finnmark*, og inneholdt blant annet mer om den norsk-sovjetiske partisanvirksomheten, basen i Murmansk, utdanningen, harde risikofylte vilkår, men også om idealer, samhold og kameratskap med sovjeterne. I forbindelse med utgivelsen av *Partisanenes død* publiserte Magne Thorsen en anmeldelse av boken i Arbeiderbladet 21. oktober 1972. I anmeldelsen stilte Thorsen spørsmål ved mangelen på litteratur om motstandsgruppen fra Finnmark forut for Eriksens utgivelser, og skrev følgende om årsaken til dette:

«Helt naturlig søkte mange motstandsfolk sine kontakter i øst hos våre russiske allierte med hovedkvarter i Murmansk. [...] Slik ble finnmarkingene partisaner i en

enestående krigføring som merkelig nok hittil har vært lite kjent blant folk flest og utrolig nok lite påaktet i vår etter hvert ganske omfattende krigslitteratur». ⁶²

Thorsens anmeldelse, i likhet med andre bokanmeldelser av *Partisanenes død*, tok med andre ord oppgjør med det snevre litteraturutvalget om motstandsgruppen i nord. Thorsen valgte også å trekke frem hvordan Eriksens litteratur kunne motbevise feiloppfatningen av at partisanene fremdeles stod i sovjetisk tjeneste, og at spionasjemistanker overfor dem derfor var urimelig. Thorsen skrev:

«En side av forfatterens dokumentasjon har en videre adresse: den tilbakeviser mange skumlerier omkring nordmenn som agenter i sovjetisk tjeneste. Den såkalte «Murmansk-eden» som mange partisaner måtte underskrive, før de dro tilbake til Finnmark og illegalt arbeidet bak fiendens linjer, opphørte i det øyeblikk Norge var fritt, og partisanene vendte hjem». ⁶³

Hvorvidt overnevnte sitat representerte den hele og fulle sannhet er i utgangspunktet ikke relevant. Tidlig fremvekst av denne typen holdninger overfor partisanene i Finnmark var imidlertid utrolig verdifull i rehabiliteringen for de tidligere motstandskjemperne. Uvissheten om hvor lojaliteten deres lå, var på mange måter hovedårsaken til spionasjeanklagene og mistenkeliggjøringen. Dersom en kunne påvise at partisanenes lojalitet til Sovjetunionen opphørte den dagen de gjeninntok norsk jord, var det et utrolig viktig steg i rehabiliteringsprosessen.

3.2 1972, 25.11, Orientering: Partisaner i Finnmark

Også Harry Westrheim valgte å skrive anmeldelse av Hans Kristian Eriksens *Partisanenes død*. Westrheims bokanmeldelse ble publisert i avisen Orientering 25. november 1972. En av de tingene som vakte mest oppsikt i anmeldelsen til NRKs korrespondent i Finnmark, var måten han valgte å innlede den på. Westrheim skrev følgende i sin innledning av anmeldelsen:

«Forleden møtte jeg en mann som har oppholdt seg i Finnmark siden før krigen og har hatt en ledende stilling innen fylkesadministrasjonen i mange år. Han spurte: «Er det sant dette som Hans Kr. Eriksen skriver om partisanene og motstandsbevegelsen under krigen?». «Ja det er sant» sa jeg, «Jeg har truffet mange av de kvinner og menn som er omtalt i boka. Så det er autentiske beretninger Hans Kr. Eriksen har samlet». «Hva kan

⁶² Thorsen 1972: 9

⁶³ Thorsen 1972: 9

det da komme av at alle disse hendingene er så lite kjent?» var mannens neste spørsmål. Ja, man kan gjerne spørre om hvorfor det tok så lang tid før nordmenns innsats mot de tyske besetlestropper i Finnmark ble kjent. Sør i Norge gikk det raskt med å få ut bøker om sabotasjegruppenes kamp mot okkupantene. Her nord måtte vi vente helt til 1969 [...]».⁶⁴

Ut fra forutsetningene skulle en kanskje tro at den overnevnte mannen hadde kunnskap om partisanene og deres virksomhet, men innledningen i Westrheims bokanmeldelse viser imidlertid at det ikke var tilfelle. Dette illustrerer hvordan partisanhistorien ikke bare hadde forblitt et ukjent kapittel for folk sør for Finnmark, men at den hadde forblitt ukjent for mange mennesker i nord også.

3.3 1973, 16.11, *Nationen*: Partisanenes krig

16. november 1973 publiserte Stein Gauslaa en bokanmeldelse av *Partisanenes død* i avisen *Nationen*. Anmeldelsen tok, i likhet med de tidligere nevnte anmeldelsene, for seg bokens innhold. Gauslaa påpekte imidlertid også at boken reiste et høyst interessant spørsmål rundt behandlingen av disse motstandskjemperne i etterkrigsårene, men at det muligens også var forståelig, i følgende seanse:

«Boka gir også – selv om den ikke behandler dette tema – en høyst interessant bakgrunn for forståelse av den hemmelige overvåking av det lille samfunnet Kiberg i årene etter krigen, noe som blant annet førte til at folk ble mistenkt for spionasje for Sovjetunionen. Det nære forholdet mellom Kiberg og Murmansk under krigen var bakgrunnen for at Overvåkingspolitiet hadde Kiberg under oppsikt som mulig spionasjesentrum. Ingen spesielt god belønning for all den menneskelige oppofrelse i krigsårene, men kanskje en forståelig reaksjon i epoken som fulgte – den kalde krigen».⁶⁵

Gauslaa inntok en noe konservativ innstilling til overvåkingen av partisanene i sin bokanmeldelse, og selv om han poengterte at *Partisanenes død* bidro til å aktualisere problemstillingen, kunne Overvåkingspolitiets aksjoner i Kiberg potensielt forsvares grunnet det pågående storpolitiske dramaet mellom øst og vest.

⁶⁴ Westrheim 1972: 9

⁶⁵ Gauslaa 1973: 6

3.4 1974, 16.02, *Sør-Varanger Avis*: Kommunistenes fedreland er Sovjet

Til tross for flerfoldige medieoppslag som både anerkjente partisanenes krigsinnsats og stilte kritiske spørsmål til behandlingen av dem i etterkrigstiden, var det fremdeles langt fra noen unison enighet om hvor partisanene hørte hjemme i norsk krigs- og motstandshistorie innen 1974. 16. februar 1974 publiserte redaktør i *Sør-Varanger avis*, Edvard Fløtten, sin kronikk som sådde tvil om partisanenes og andre sovjetfareres lojalitet. I kronikken kritiserte Fløtten kommunistene for å ha støttet fienden i krigsårene, og mente at de som hadde flyktet til Sovjetunionen under krigen – deriblant partisanene – i utgangspunktet hadde forsvart Hitler-Tyskland helt frem til 22. juni 1941, da tyskerne angrep Sovjetunionen.⁶⁶ Om de som hadde søkt tilflukt i Sovjetunionen under krigens år skrev Fløtten følgende:

«Efter 22. juni 1941 rømte en god del av kommunistene i Finnmark til Russland, for å hjelpe sine røde brødre. Det var så visst ikke Norges forsvar de hadde i tankene. Vi minnes også spionsakene, som efter krigen ble rullet opp i Finnmark, hvor samtlige arresterte var kommunister. For kommunistene har Fedrelandet alltid vært Sovjetunionen. Norge kom i annen rekke. I farens stund forrådde kommunistene Norge [...] og enda kan de være freidige nok til å fremstille seg som arbeiderklassens forkjempere og menneskehetens velgjørere.⁶⁷»

Disse uttalelsene illustrerer hvordan partisanene, samt andre sovjetfarere, ble oppfattet som følge av de sterke politiske motsetningene mellom øst og vest. Ikke bare anklaget Fløtten kommunister for å ha kjempet for tyskerne frem til 22. juni 1941, han mente også at de hadde forrådt Norge da det gjaldt som mest, at de rettmessig ble anklaget for å drive med spionasje og at anerkjennelse for deres innsats dermed ikke ville vært fortjent.

3.5 1974, 07.03, *Sør-Varanger Avis*: «Kommunistenes fedreland er Sovjet»

Kronikker, som den overnevnte, skulle naturligvis provosere frem reaksjoner, og 7. mars 1974 publiserte Edvard Schanche sitt leserinnlegg «Kommunistenes fedreland er Sovjet» i *Sør-Varanger Avis* som svar til redaktør Fløttens kronikk. Schanche innledet sitt leserinnlegg med å skrive at Fløttens kronikk hadde fått han til å reagere sterkt, ettersom han selv hadde vært en ung mann og opplevd krigen i Finnmark på nært hold. Påstanden om at de fra Finnmark som søkte tilflukt i Sovjetunionen utelukkende rømte over grensen for å hjelpe sine røde brødre, stemte ikke ifølge Schanche, som skrev følgende om disse menneskene:

⁶⁶ Fløtten 1974: 2

⁶⁷ Fløtten 1974: 2

«De hjalp også til med å frigjøre vårt land fra de tyske undertrykkerne og nazismen. Den innsats som de norske partisaner gjorde i den felles kamp som den gang ble ført hører til vårt folks frigjøringshistorie. Omkring vårt fylke er det reist monumenter over falne fra denne frigjøringskamp med ordene «De ga sitt liv for Norge». Jeg synes det er å skjende minnet om våre falne når man går så langt som til å søke og kaste smuss på de motiver som disse kamerater gikk til kamp for med livet som innsats».⁶⁸

Schanche valgte også å avslutte sitt leserinnlegg med å poengtere at i så viktige saker som den som hadde blitt omtalt, var kravet om en rensligere presse en meget viktig sak.⁶⁹ Redaktør Fløtten valgte selv å svare på Schanches leserinnlegg og avsluttet seansen med en kort, men tungtveiende kommentar: «Schanche har ikke et eneste ord å si om alle spionsakene som ble opprullet etter krigen i Finnmark, og det har naturligvis sine årsaker».⁷⁰ Disse uttalelsene vitnet naturligvis om motstridende holdninger vedrørende partisaner og andre sovjetfarere fra krigsårene, hvilket på mange måter illustrerer uenigheten rundt dem i denne perioden.

3.6 1976, 03.05, *Friheten*: Krigshelten som ble uthengt som spion

Partisanen Håkon Sneve ble 3. mai 1976 intervjuet av Magne Mortensen i et intervju som ble trykket i avisen *Friheten*. Intervjuet greide ut om Sneves høyst risikable og heltmodige innsats i Den Røde Armé under krigsårene, mens det også berettet om baksiden av medaljen med spionasjeanklager og mistenkeliggjøring i etterkrigsårene. Om livet som partisan på norsk jord i etterkrigstiden uttalte Sneve følgende: «Alle vi som hadde slåss aktivt for landets frihet under Den Røde Arme ble uthengt som spioner. Vi skulle isoleres og kues ned i skitten. Det var først og fremst jævlig for familien, - for kona og barna».⁷¹ Sneve fortalte videre at han ble oppsagt fra jobben grunnet sin fortid som partisan, hvilket også gjorde at han ble fratatt levebrødet sitt. Sneve mistet deretter også huset sitt ettersom han ikke kunne arbeide mer, og familiens hans måtte dermed bøte som følge.⁷² Behandlingen av Sneve var naturligvis svært kritikkverdig, hvilket lyser gjennom avisutklippet. Dette kan potensielt tolkes som bakenforliggende holdninger hos Mortensen, som mente at partisanenes appell for personlig oppreising var berettiget, mens det også kan tolkes som en kritikk av styresmaktene som ikke hadde anerkjent partisanenes krigsinnsats og i stedet utsatt dem for overvåking og spionanklager.

⁶⁸ Schanche, Fløtten 1974: 2

⁶⁹ Schanche, Fløtten 1974: 2

⁷⁰ Schanche, Fløtten 1974: 2

⁷¹ Mortensen 1976: 12

⁷² Mortensen 1976: 13

3.7 1977, 08.08, *Friheten*: 30 års forfølgelse og overvåking av frihetskjemperne

1977 skulle vise seg å bli nok et nøkkelår i partisanenes rehabilitering. Med Magne Mortensen i spissen publiserte avisen *Friheten* artikler på løpende bånd om urettferdigheten som hadde pågått overfor motstandskjemperne fra Finnmark. Den første av disse kom 8. august 1977, og inkluderte blant annet et intervju med den tidligere partisanen Sigvard Eriksen. Eriksen beskrev partisanenes etterkrigsliv på følgende måte i intervjuet: «Jeg våger den påstand at det norske Overvåkingspolitiet i etterkrigsårene har oppført seg verre mot befolkningen på Kiberg enn tyskerne gjorde under krigen [...] Og dette har vart noenlunde kontinuerlig gjennom 30 år».⁷³ Eriksen beskrev en overvåking av både de tidligere partisaner, men også deres familier, venner, kontaktpersoner og øvrige bekjente. Kanskje aller sårest for Eriksen var freden som inntrådte i 1945. Den kom aldri til Kiberg:

«Jeg er kanskje i øyeblikket svært preget av disse minner fordi dette med overvåkinga nå endelig ser ut til å bli opprullet. Men de av våre partisankamerater som falt fikk dessverre ikke oppleve friheten og freden i 1945 som vi fikk. På den andre siden ble de som falt spart for det vi har opplevd i samfulle 30 år, – den konstante overvåking og mistenkeligjøring som vi har vært utsatt for».⁷⁴

De to overnevnte sitatene illustrerer hvor hardt etterkrigstidens overvåking og mistenkeligjøring hadde gått inn på Eriksen. Påstanden om at Overvåkingspolitiet hadde begått større urett mot motstandsgruppen enn hva tyskerne hadde gjort, samt en sårhetsfølelse overfor de falne partisaner som hadde sluppet å gjennomgå de siste 30 årenes hendelser, vitnet om hvor nedbrutt partisanene hadde blitt som følge av deres etterkrigshverdag.

3.8 1977, 16.08, *Friheten*: Nå krever vi oppreising for oss sjøl og de døde

En drøy uke senere, 16. oktober 1977, stilte Sigvard Eriksen igjen til intervju med Magne Mortensen i *Friheten*. I dette intervjuet fortalte Eriksen om hvordan overvåkingen ikke bare hadde rammet dem, men også deres familier og venner hardt. Gråtkvalt fortalte han historien om hvordan hans sønn hadde blitt funnet død på Setermoen under mystiske omstendigheter i 1960 mens han var i militærtjeneste. Etter hva han selv hadde hørt og blitt fortalt hadde etterretnings- og overvåkingstjenesten konstant ligget etter sønnen til den tidligere partisanen og til slutt vært årsaken til hans tragiske bortgang.⁷⁵ Han greide også ut om

⁷³ Mortensen 1977a: 5

⁷⁴ Mortensen 1977a: 5

⁷⁵ Mortensen 1977b: 9

Overvåkingspolitiets svært intense avhør av partisanene, før han avsluttet med denne appellen på spørsmål om hva han ønsket skulle gjøres med alle disse overgrepene mot partisanene:

«Vi vil sjølsagt ha garantier for at det ikke skjer oftere, at vi som ennå lever nå får fred i resten av vår levetid. Vi vil også at våre kamerater som er gått bort og deres familier skal få oppreising i en slik form at det blir klart for etterslekten at de intet har hatt med ulovlig virksomhet å gjøre. Kort og godt at det stempelet som er satt på oss som unasjonale elementer skal viskes ut. Vi gjorde en innsats for landets sak under vanskelige forhold og vi har fått forfølgelse og ærekrenking til takk fra det landet vi var med og kjempet fritt igjen. Det er urettferdig og det håper vi nå blir rettet opp».⁷⁶

Dette var hovedinnholdet i partisanenes anerkjennelseskamp. Eriksen uttrykte på vegne av partisanene at de på ingen måte ønsket å glorifiseres som landets frelsere og frigjørere. Det viktigste for dem var å få fjernet spion-, landsforræder- og svikerstemplene som hadde hengt over dem de siste 30 årene.

3.9 1977, 18.08, *Friheten*: Mally fra Kiberg skygget fra Aust-Finnmark til Bergen

I forlengelse av intervjuet med Sigvard Eriksen to dager i forveien, publiserte Magne Mortensen et intervju med Eriksens kone – Mally Eriksen – i avisen *Friheten* 18. august 1977. Av de to intervjuene med ektemannen Sigvard hadde det kommet frem hvor kraftig Overvåkingspolitiets virksomhet hadde gått utover partisanenes familie, venner og øvrige bekjente. En av de som fikk oppleve denne overvåkingen på nært hold var Mally Eriksen. Hun hadde vært blind siden 20-årsalderen og hadde betydd mye for blinde og svaksynte både i Finnmark og på landsbasis. Hun var og aktiv i oppstarten av Norges Blindforbund. Overvåkingspolitiet hadde imidlertid ikke vært like overbevist ifølge Mortensens artikkel:

«[...] så frekk hadde denne etaten vært at de har vært hos naboer og andre på Kiberg med nærgående spørsmål om det virkelig var slik at Mally Eriksen hadde så dårlig syn som «hun utga seg for å ha». Og man har i sin frekkhet også oppsøkt Blindforbundets kontor mens det lå på Finnsnes i Troms med de samme spørsmål. *Friheten* får bekreftet i Blindforbundet at Overvåkingspolitiet da de troppet opp på Blindforbundets Nord-Norgeskontor også ville vite hvem Mally Eriksen hadde korrespondanse med, hvilken post hun fikk, o.s.v.».⁷⁷

⁷⁶ Mortensen 1977b: 9

⁷⁷ Mortensen 1977c: 4

I forlengelse av overnevnte sitat kunne Eriksen også fortelle om en hendelse hvor en kvinnelig overvåkingsagent ved en anledning skygget henne på hurtigruten hele veien fra Øst-Finnmark til Bergen.⁷⁸ Alt dette fordi hun var kone av en tidligere partisan. Også Mortensen selv tillot seg å kommentere Mally og Sigvard Eriksens historie i et avsnitt hvor han skrev:

«Det hender ikke så veldig ofte, men noen ganger skjer det at man under utskrivning av en reportasje blir oppbrakt, – ja så oppbrakt at man må forlate skrivemaskinen for å gå seg en tur for å komme seg. Men det har skjedd under utskrivning av disse reportasjer om familien Eriksen fra Kiberg».⁷⁹

Familien Eriksens opplevelser gjorde med andre ord kraftig inntrykk på skribent Magne Mortensen fra Friheten. At ikke bare disse motstandskjemperne, men også deres partnere, barn, barnebarn, venner og bekjente hadde blitt utsatt for denne typen psykisk press, virket nærmest uforståelig med tanke på hva de hadde gjort for Norge.

3.10 1977, 23.08, *Friheten*: Endelig kan vi rette ryggen igjen

23. august 1977 intervjuet Magne Mortensen i Friheten nok en gang partisanen Håkon Sneve. Sneve hadde bemerket seg Mortensens artikler om familien Eriksen fra Kiberg, og fortalte åpenhjertig om hvordan overvåkingen i etterkrigsårene hadde påvirket partisanene. Sneve berettet blant annet historier om kamerater som Overvåkingspolitiet hadde, ifølge han selv, ødelagt som mennesker.⁸⁰ Den siste tids skriverier og opprulling om overvåkingen, ga imidlertid grobunn for optimisme – en kunne endelig se lyset i enden av tunnelen. Hvordan 30 år med overvåking og forfølgelse hadde påvirket Sneve personlig oppsummerte han slik:

«[...] jeg har aldri gått med bøyet nakke, for jeg vet at vi aldri har gjort noe ulovlig mot vårt land i etterkrigstida. Jeg har alltid visst at den dagen vil komme da det er Overvåkingspolitiet og dets bakmenn som ville føle seg skamfull og ville gå med bøyet nakke. Nå har den stunden kommet! Jeg sier det like ut: Nå kan vi rette ryggen helt ut alle sammen og kreve full rettferdighet og rehabilitering for hva Overvåkingspolitiet og deres handtlangere har gjort mot oss partisaner. Jeg stoler på at justisministeren vil gjøre hva hun kan for å få dette svineriet ut av verden, for at

⁷⁸ Mortensen 1977c: 4

⁷⁹ Mortensen 1977c: 4

⁸⁰ Mortensen 1977d: 4

historien om partisanene og den kamp de førte her i Finnmark kan få sin rettmessige plass i historien om Norges frihetskamp».⁸¹

Tiden hadde kommet for rette opp ryggen og ta eierskap til sin partisanfortid, ifølge Sneve. En oppreising lå i luften, men det skulle fremdeles ta år før rehabiliteringen var fullført. Enn så lenge markerte 1977 et viktig år i oppgjørene med Overvåkingspolitiets virksomhet, og dannet grunnlag for de kommende årenes mediestorm.

3.11 Konklusjon

Utgivelsen av *Partisanenes død* i 1972 vekket, som sin forgjenger *Partisaner i nord*, reaksjoner. Dette kommer blant annet frem i en rekke bokanmeldelser fra 1972 og i årene etter. Det som imidlertid er svært interessant med disse anmeldelsene, er at de stiller seg kritisk til hvorfor det hadde gått så lang tid før en fikk informasjon om partisanenes virksomhet og om frigjøringskampen i nord generelt. Den kalde krigen fikk naturligvis sin del av skylden for at motstandskjemperne ikke hadde fått fortalt sin historie tidligere. Der noen anmeldelser forsøkte å forklare hvorfor partisanhistorien tidligere hadde vært et lite omtalt tema, fokuserte andre – deriblant Magne Thorsen i Arbeiderbladet – på hvilken betydning utgivelsen hadde for mistenksomheten mot partisanene. Thorsen skrev i sin anmeldelse at boken «tilbakeviser mange skumlerier omkring nordmenn som agenter i sovjetisk tjeneste», hvilket naturligvis gagnet partisanenes omdømme.⁸² De forskjellige innfallsvinklene i forklaringene på mangelen på partisanlitteratur, illustrerer potensielt en offentlig uenighet om partisanhistoriens plass i norsk krigs- og motstandskamphistorie.

At kunnskap om partisanene, samt Finnmarks krigshistorie, var geografisk betinget og at finnmarkinger hadde større innsikt i historien en nordmenn tilhørende andre breddegrader skulle imidlertid også tilbakevises gjennom avisutklipp fra denne perioden. At de nordligst bosatte nordmennene hadde bedre grunnlag for å vite om en krigshistorie som hadde foregått i nærheten av dem, betød ikke nødvendigvis at alle finnmarkinger var opplyst om partisanenes motstandskamp. Harry Westrheims anmeldelse av *Partisanenes død* bevitnet at selv mennesker bosatt i Finnmark, i dette tilfellet en mann i en ledende stilling i fylkesadministrasjonen i Finnmark i mange år, i stor grad var ukjent med den motstandskamp som hadde pågått. At en offentlig ansatt med så gode forutsetninger for å besitte informasjon, måtte søke bekreftelse hos Westrheim for å få klarhet i hvorvidt Eriksens formidlinger stemte,

⁸¹ Mortensen 1977d: 4

⁸² Thorsen 1972: 9

illustrerer den store uvitenheten om partisanenes virksomhet. Det gjaldt ikke bare på nasjonalt plan, men også på lokalt plan.

Mot midten av 1970-tallet så en at oppgjøret mot partisanenes etterkrigsbehandling sakte, men sikkert ble tatt på alvor. Gjennom bokanmeldelser og leserinnlegg begynte offentligheten forsiktig å ymte frem på at Overvåkingspolitiets virksomhet ikke nødvendigvis hadde vært helt rettferdig. Dette betød dog ikke at pendelen hadde snudd fullstendig i partisanenes favør. Det eksisterte fremdeles en god del mistenksomhet rundt de sovjetopplærte motstandsmenneskene, hvilket blant annet kom frem av Edvard Fløttens kronikk i Finnmarken fra 1974. I kronikken omtalte han de som hadde søkt tilflukt i Sovjetunionen under krigen – deriblant partisanene – som landsforrædere og anklaget dem for å ha rømt med halen mellom beina da det gjaldt som mest. Innen 1974 var det imidlertid røster på begge sider av debatten, og Fløttens kronikk vakte derfor reaksjoner. Edvard Schanche mente Fløttens kritikk var høyst uberettiget og at han kunne holdt seg for god for å «kaste smuss på de motiver som disse kamerater gikk til kamp for med livet som innsats».⁸³ Denne meningsutvekslingen illustrerer hvordan det til tross for partisanenes påbegynte oppreising de senere årene, fremdeles eksisterte delte meninger om motstandsgruppen innen norsk offentlighet.

Mot slutten av 1970-årene berettet avisen Friheten – med Magne Mortensen i spissen – om den urett som var begått mot partisanene i over 30 år. Gjennom en rekke intervjuer med Sigvard Eriksen, Mally Eriksen og Håkon Sneve belyste Mortensen hvordan Overvåkingspolitiet hadde gått langt over streken i sin jakt på spioner. Samtidig turte både Sigvard Eriksen og Håkon Sneve, på vegne av partisanene, å kreve sin oppreising og at de endelig kunne heve hodet. Friheten – en avis i regi av Norges Kommunistiske Parti (NKP) – hadde imidlertid neppe som sitt primære formål å sørge for at partisanene fikk sin etterlengtede oppreising. Som Morten Jentoft skriver i *Mennesker ved en grense*, finnes det liten tvil om at partisanene trolig ble utnyttet av NKP av politiske årsaker, som et eksempel på samfunnets forfølgelse av kommunister og deres sympatisører.⁸⁴ Det Friheten imidlertid ga partisanene, var en arena hvor de kunne ytre seg om uretten, forfølgelsen, overvåkingen, mistenkeliggjøringen og anklagene. Det er slettes ikke utenkelig at nettopp denne artikkelserien kan ha sådd frø som skulle utløse mediestormen i den kommende perioden mellom 1979-1983. Artikkelen i Friheten var naturligvis også med på å underbygge en gryende

⁸³ Schanche, Fløtten 1974: 2

⁸⁴ Jentoft 2005: 268

positiv oppfattelse av partisanene. De var slettes ikke utspekulerte spioner som hadde utnyttet en godtroende norsk stat og levert opplysninger til sine gamle allierte i Sovjetunionen. De var hederlige motstandsfolk som hadde blitt urettmessig lastet grunnet det pågående storpolitiske dramaet mellom øst og vest.

4.0 1979-1983: Store steg mot rehabilitering, men ikke fullbyrdet

Perioden 1979-1983 kjennetegnes ved at mediestormen rundt partisanenes etterkrigsbehandling virkelig blusset opp. Dette kom som et resultat av at perioden inneholdt en rekke sentrale hendelser hvilket opplyste allmennheten både om partisanvirksomheten under krigsårene, men også om behandlingen som møtte motstandskjemperne da de returnerte til norsk jord. Disse inkluderte Hans Kristian Eriksens utgivelse av *Partisanenes død* i 1979, Alf Jensens artikkelserie i Finnmarken i 1980, Kjell Fjørtofts utgivelser av *Dramaet på Arnøy* i 1981 og *Lille-Moskva – den glemte krigen* i 1983, samt kongens kransnedleggelse ved partisanbautaen i Kiberg i august 1983. Gjennom større kunnskap om partisanenes virksomhet og etterkrigsbehandling mellom 1979-1983, ble offentligheten i større grad oppmerksomme på den urett som hadde blitt begått. Partisanenes situasjon ble av stor interesse for allmennheten. Dette medførte imidlertid også at de noe mer kritiske røster kom til orde. Summen av disse hendelsene danner grunnlaget for dette kapittelets problemstilling: Hvordan ble partisanene oppfattet i norsk offentlighet mellom 1979-1983?

Dette kapittelet vil analysere elleve lokale og riksdekkende avisutklipp i perioden 1979-1983 for å forsøke å illustrere det kraftige medieoppgjør – samt dets motreaksjoner – som fant sted forut for kong Olavs kransnedleggelse i Kiberg i 1983. Dette kapittelet vil forsøke å identifisere de generelle trendene i avisenes partisanomtale i perioden, undersøke noen av motreaksjonene på den økte partisaninteressen blant befolkningen, diskutere kongens besøk i Kiberg i 1983, samt utdype hvorfor rehabiliteringen var på god vei i 1983, men ikke helt fullført.

4.1 1979, 28.09, *Aftenposten*: Atter en bok om krigen

I 1979 utga Hans Kristian Eriksen sin tredje bok om partisanvirksomheten i Finnmark – *Partisaner i nord*. I motsetning til de to foregående bøkene fra Eriksen, ble *Partisaner i nord* i større grad en noe forkortet samling av de to tidligere utgivelsene hans – *Partisaner i Finnmark* og *Partisanenes død*. Einar Diesen skrev 28. september 1979 en bokanmeldelse av boken i *Aftenposten*. På spørsmål om atter en bok om krigen virkelig var nødvendig var Diesen klar og tydelig på at denne utgivelsen var nettopp det. Diesen skrev blant annet at boken ga «opplysninger om et meget ukjent kapittel i vår krigshistorie – det som ble utrettet i det østlige Finnmark».⁸⁵ Diesen greide ut om bokens innhold, men poengterte også kort mangelen på honnør som ventet motstandskjemperne da de returnerte til norsk jord: «Det var

⁸⁵ Diesen 1979: 11

ikke så mange som overlevet krigen. Og så vidt vi kan forstå ble det litt snaut med ros og takk for innsatsen da ordnede forhold atter ble innført med den tyske kapitulasjon».⁸⁶ Diesens fremstilling av partisanens etterkrigssituasjon var av det mildere slaget, og skimmet bare overflaten av forholdene som ventet motstandskjemperne da de returnerte til Norge. Likevel synes Diesen å anerkjenne deres innsats og at den hadde blitt lite påaktet. Han mente at Eriksens utgivelse var et viktig bidrag i utfyllelsen av et foreløpig ganske tynt kapittel i norsk krigs- og motstandskamphistorie.

4.2 1979, 06.12, *Dagbladet*: Agent for de store

6. desember 1979 publiserte Ole Kristian Grimnes sin bokanmeldelse av *Partisaner i nord* i avisen *Dagbladet*. Grimnes' anmeldelse tok i større grad for seg en kritisk innfallsvinkel enn Diesens anmeldelse i *Aftenposten*. Han sammenlignet partisanbevegelsen i Finnmark med de nordmenn som hadde samarbeidet med engelske Secret Intelligence Service (SIS), for å drive spionasje på tysk-okkuperte Norge og påpekte at engelsk og sovjetisk spionasjevirksomhet i Finnmark ofte foregikk side om side.⁸⁷ Om forskjellen på disse to motstandsgruppene skrev Grimnes følgende:

«Fra norsk synspunkt var den største forskjellen at SIS' norske agenter samtidig ble betjent av offisielle norske organer som sto under Konge og Regjering, og som samarbeidet med SIS om spionasje. Disse nordmennene sloss for «Konge og Fedreland». [...] Konge og Regjering sto nok de nordmenn som arbeidet for russerne, fjernt. [...] «Fedrelandet» sto dem utvilsomt nærmere. Hvor nær Sovjet og kommunismen sto dem, og hvordan de skilte mellom hva som var fedrelandets og hva som var Sovjets og kommunismens er mindre klart. Var mange av dem motstandskjempere først og fremst fordi de var kommunister? Eriksen går ikke for alvor inn på den slags spørsmål i sin bok».⁸⁸

Grimnes antydte i det overnevnte sitatet at en kunne stille spørsmål til partisanenes motivasjon for å drive sin motstandskamp i Finnmark. Han mente at deres politiske overbevisning, samt uavklarte lojalitetsforhold til Sovjetunionen, sådde tvil om partisanenes interesser i motstandskampen. Slike holdninger bidro naturligvis til å underminere den

⁸⁶ Diesen 1979: 11

⁸⁷ Grimnes 1979: 18

⁸⁸ Grimnes 1979: 18

innsatsen partisanene hadde lagt ned under krigsårene, og fyrte også opp under mistenksomheten rundt motstandskjemperne.

4.3 1980, 23.02, Finnmarken: «– Minnet om Gestapo»

1980 skulle vise seg å bli et viktig år i arbeidet med å få partisanens historie allment kjent – i alle fall i Finnmark. Mellom 12 januar – 23. februar 1980 publiserte Alf Jensen dobbeltsidige oppslag om partisanene og deres historie, motstandskamp og etterkrigsbehandling hver lørdag i lokalavisen Finnmarken. Et av disse oppslagene publiserte Jensen 23. februar 1980 i form av et intervju med Arnulf Kristiansen. Kristiansen var blant de nordmenn som hadde søkt tilflukt i Sovjetunionen i 1940 og hadde fått opplæring i telegrafi. I intervjuet beskrev Kristiansen de spionasjeanklager og overvåkinger som ventet da partisanene og de andre sovjetfarerne returnerte til Norge, og beskrev spesielt en spesifikk hendelse som gjorde sterkt inntrykk:

«På høsten 1953 kom politiet og hadde russia hjemme hos Arnulf. Det var tre politimenn som kom. De tok Arnulf med inn på soverommet. Der antydte de at de visste at Arnulf var russisk spion og skulle ha han til å innrømme dette. Dette gjorde han selvsagt ikke. Så ble huset undersøkt. Politiet rotet over alt, men de fant ingen ting. Barna lå i meslinger, men dette tok de lite hensyn til. Kona til Arnulf ble selvsagt skremt. Da man ikke fant noe, ble Arnulf tatt med til forhør i Vardø. Politiet ordnet ikke opp etter seg. Tilbake i huset satt en skremt mor sammen med to syke barn».⁸⁹

Av intervjuet fremkommer det også at Kristiansen forble i Overvåkingspolitiets søkelys også etter den aktuelle hendelsen. Ifølge han selv, tok Kristiansen det hele med stor ro. De det gikk aller verst utover var hans kone og deres barn. På skolen måtte barna tåle å få stempler som «spionunge» kastet etter seg, og summen av det hele var en overvåkingsvirksomhet så kritikkverdig at Kristiansen mente det nærmest minnet om Gestapos terrorisering under andre verdenskrig.⁹⁰ Disse uttalelsene var av samme karakter som de Sigvard Eriksen hadde uttalt til Friheten i et intervju bare tre år tidligere, og indikerer hvor ille tingenes tilstand faktisk var.

4.4 1980, 23.02, Finnmarken: Spionmistanke var takka

I forlengelse av intervjuet med Arnulf Kristiansen, avsluttet Alf Jensen sitt sju uker lange ukentlige tosidige oppslag om partisanene med en siste artikkel om Overvåkingspolitiets virksomhet. I artikkelen rettet Jensen sterk kritikk mot overvåkingen, avhørene og mistenkeliggjøringen, samtidig som han også pekte på hvor utrolig lite som hadde blitt gjort

⁸⁹ Jensen 1980a: 10

⁹⁰ Jensen 1980a: 10

fra norsk offentlig hold.⁹¹ Som etablert tidligere spilte partisanvirksomheten en svært viktig rolle i kartleggingen av sovjetiske krigsmål, og bidro i så måte til å effektivisere og optimalisere sovjetiske fly- og marinestyrker. At ikke dette arbeidet hadde blitt mer påaktet, var noe av det Jensen fokuserte på i sin artikkel:

«Med denne bakgrunn er det merkelig at de aldri har fått så mye som et takkens ord fra norske myndigheter. I Kiberg og Berlevåg er det satt opp minnebautaer over de som ga sitt liv i kampen for et fritt Finnmark, men disse er det lokalbefolkninga som har reist».⁹²

I forlengelsen av sitatet ovenfor gav Jensen inntrykk av at partisanene på ingen måte ønsket å bli oppfattet som helter. Han poengterte imidlertid følgende: «De føler ingen bitterhet over at de ikke er blitt hedret med medaljer og utmerkelse. Det de imidlertid kan være bitter for, er at norske myndigheter tilsynelatende har hatt vanskelig for å anerkjenne deres innsats».⁹³ Videre greide artikkelen ut om den utpregede overvåkingsvirksomheten som møtte partisanene da de kom tilbake fra Sovjetunionen – helt fra den spede begynnelse i Kiberg i 1946-1947 til det siste store opprullingsforsøket i 1968. Mangelen på siktelser etter «Grønn vinter» og metodikken Overvåkingspolitiet brukte, ble av Jensen omtalt som umoralsk. Han bemerket seg og at «det virket som om politiet ikke ville akseptere at det ikke var noen i Kiberg som spionerte».⁹⁴ Avslutningsvis konkluderte Jensen med følgende dom over Overvåkingspolitiets virksomhet:

«Politiets arbeid bidro ikke akkurat til at man klarte å glemme de mange vonde stunder fra krigens dager. Det ble heller salt i sårene. Det skulle gå lenge før folk i Kiberg fikk fred. En slik skjebne hadde de på ingen måte fortjent, de som med livet som innsats kjempet for et fritt Finnmark».⁹⁵

Disse sitatene vitnet om holdninger preget av både medlidenhet og forståelse overfor partisanene. Jensen hadde trolig skaffet seg stor innsikt i partisanenes virksomhet og etterkrigsliv som følge av sin artikkelserie, hvilket muligens kan ha bidratt til disse holdningene.

⁹¹ Jensen 1980b: 11

⁹² Jensen 1980b: 11

⁹³ Jensen 1980b: 11

⁹⁴ Jensen 1980b: 11

⁹⁵ Jensen 1980b: 11

4.5 1981, 07.11, VG: Skuffet og bitre

7. november 1981 publiserte VG et intervju med den tidligere partisanen Thorleif Utne skrevet av Arvid Hjort-Larsen. Med sylskarp ordbruk og tøff kritikk fikk både de norske myndighetene og Overvåkingspolitiet gjennomgå i en av landets største riksdekkende aviser. «Kommunisthets og frammaningen av det røde spøkelset i øst, førte til at de aldri fikk den takk og rehabilitering som andre grupper fikk for sin innsats under krigen», innledet Hjort-Larsen.⁹⁶ Gjennom intervjuet kom det frem at det verste for Utne selv var at folk stilte spørsmålstegn til partisanenes lojalitet, til tross for at de involverte seg i en kamp som medførte stor personlig risiko, og potensielt død, for å forsvare Norge:

«Men jeg synes det var nedverdiggende og bittert å måtte svare på spørsmål som reiste tvil om hvorvidt jeg var en god nordmann [...] Og mens motstandsbevegelsens folk ble feiret som helter, ble vi møtt med mistenksomhet som gjorde oss bitre og skuffet. De som meldte seg til krigstjeneste for russerne gjorde ikke det fordi de var kommunister. Men rett og slett for at vi ville være med på å kjempe for et fritt Norge. Vi visste at vi ville få farefulle oppdrag som kunne medføre døden. Men vi var villige til å ofre livet for å kunne komme tilbake til et fritt Norge».⁹⁷

Utne forsikret Hjort-Larsen om at det var og alltid hadde vært Norges beste som stod i partisanenes interesse. De hadde alliert seg med sine nærmeste naboer i øst for å nedkjempe fienden – ikke grunnet deres politiske overbevisning. Utne var også klokkeklar i sin tale da han ble spurt om sin motivasjon for å dele historien om sin motstandskamp og etterkrigsliv på dette tidspunktet:

«På vegne av mine kamerater som nesten alle er døde, forteller jeg om dette nå. Jeg føler det er riktig at det norske folk skal forstå hva som var motivasjonen for vår krigsinnsats. [...] Det er snart ikke flere igjen av oss, og jeg føler at vi nå kan ha en mulighet til å bli rehabilitert. I hvert fall på en slik måte at folk respekterer vår innsats under krigen».⁹⁸

Av de 12 partisanene som overlevde krigen, levde bare fem av dem på tidspunktet intervjuet med Thorleif Utne fant sted i 1981, ifølge VG.⁹⁹ Utne ønsket ikke bare personlig oppreisning for seg selv, han var også opptatt av hvordan hans avdøde kamerater ble oppfattet – både av

⁹⁶ Hjort-Larsen 1981: 37

⁹⁷ Hjort-Larsen 1981: 37

⁹⁸ Hjort-Larsen 1981: 37

⁹⁹ Hjort-Larsen 1981: 37

nåværende generasjon, men også av kommende generasjoner. Aller mest opptatt var han av at det norske folk skulle forstå partisanenes motivasjon. Det var viktig å understreke at partisanenes fedreland var Norge, og at det var dette landet de hadde kjempet for i krigsårene.

4.6 1981, 11.12, *Nordlys*: Spioner for Sovjetunionen

Kjell Fjørtoft ga ut *Dramaet på Arnøy* i 1981 og uttalte blant annet at han ønsket at boken skulle fungere som en oppreising for partisanene som meldte seg i sovjetisk tjeneste under krigen. 11. desember 1981 skrev lektor Gunnar Pedersen en bokanmeldelse til avisen *Nordlys* av Fjørtofts bok. I anmeldelsen rettet han en pekepinn mot nettopp Kjell Fjørtoft, Hans Kristian Eriksen og Magne Mortensen som tidligere hadde berettet om den urettferdige behandlingen av partisanene sammenlignet med mange andre motstandsgrupper. Selv om noe av den kritikken disse forfatterne reiste muligens var berettiget, mente Pedersen at en rekke faktorer kunne forsvare den behandlingen som møtte disse motstandskjemperne.¹⁰⁰

Pedersen pekte på at det fantes en tydelig vesensforskjell mellom nordmenn i den sovjetiske og i den britiske etterretningsvirksomheten i Nord-Norge under okkupasjonen. De norske SIS-agentene var bare utlånt til det britiske etterretningsvesen og hadde avlagt ed til Norges konge og regjering, mens partisanene hadde undertegnet en bindende kontrakt om å ikke røpe noe de hadde vært med på, og stå i tjeneste til Sovjetunionen, ifølge Pedersen.¹⁰¹ Om de gjorde dette grunnet deres politiske overbevisning fikk de selv svare på, men at norske myndigheter agerte slik de gjorde da den kalde krigen stod på sitt høyeste, var helt naturlig mente lektoren.¹⁰²

Pedersen viste også til at spionopprullingene i Sør-Varanger i 1953 hadde legitimert mistankene om at partisanenes undertegnede kontrakt også inneholdt momenter som forutsatte at de måtte fortsette spionasjevirksomheten for Sovjetunionen.¹⁰³

I forhold til at partisanenes innsats hadde vært lite påaktet i etterkrigsårene, konkluderte Pedersen med at det fra norsk offisielt hold hadde vært vanskelig å anerkjenne nøyaktig hva partisanene hadde bidratt med i Nord-Troms og Finnmark ettersom de offisielle sovjetiske organer ikke hadde gitt noen opplysninger hverken i krigs- eller etterkrigsår om deres innsats.¹⁰⁴ Avslutningsvis i sin anmeldelse antydte lektoren at partisanene nå hadde fått nok anerkjennelse, og at det kanskje var andre som fortjente dette i større grad:

¹⁰⁰ Pedersen 1981: 15

¹⁰¹ Pedersen 1981: 15

¹⁰² Pedersen 1981: 15

¹⁰³ Pedersen 1981: 15

¹⁰⁴ Pedersen 1981: 15

«Men når det gjelder «ære og berømmelse»: Har ikke de nordmenn som var i sovjet-russisk tjeneste fått et verdig ettermæle gjennom Eriksens og Fjørtofts fire bøker? Er det ikke snart på tide at de norske SIS-agentene [...] som arbeidet i flere år så godt som uten opprullinger og tap av menneskeliv og som skaffet den britiske marinen uhyre viktige opplysninger om de tyske fly- og marinestridskreftene i Nord-Norge, får den berømmelse de fortjener? [...] Kanskje det hadde vært noe å tenke på, Fjørtoft?».¹⁰⁵

Disse uttalelsene vitner om holdninger preget av skepsis og mistillit. Pedersen mente åpenbart at det fantes legitime årsaker til mangelen på anerkjennelse og behandling av partisanene, mens han også bemerket seg andre frihetskjemper han mente fortjente anerkjennelse i større grad enn partisanene.

4.7 1982, 24.08, *Sør-Varanger Avis*: Partisanervirksomheten blir film

I 1982 kom nyheten om at Kjell Fjørtoft var i gang med planleggingen av filmen *Lille-Moskva i Norge* – en film om partisanvirksomheten i Øst-Finnmark under andre verdenskrig. Filmen skulle etter planen stå ferdig innen 1984. I den anledning gjennomførte Kjell Fjørtoft et intervju med Sverre Fredheim i *Sør-Varanger Avis* 24. august 1982. I intervjuet kalte Fjørtoft behandlingen partisanene fikk i etterkrigstiden forkastelig, og mente det «tilhører det mørkeste kapitlet av norsk krigshistorie».¹⁰⁶ Om denne behandlingen uttalte Fjørtoft følgende:

«Allikevel opplevde de det, at de istedet for et klapp på skuldren som takk for innsatsen, blir møtt av vårt eget overvåkingspoliti og etterretningsvesen på kaia. Og mange av dem har vært under overvåking like til det siste. For alt det jeg vet, er noen det kanskje enda. Samfunnet har behandlet partisanene skittent, og derfor ønsker jeg å tale deres sak gjennom denne filmen [...] Mitt syn er at de har krav på øyeblikkelig rehabilitering. Den norske staten har skapt en betent byll på grunn av måten partisanene ble mottatt på etter krigen».¹⁰⁷

Kjell Fjørtoft var klokkeklar i sin tale da han fikk spørsmål om sin motivasjon for å produsere *Lille-Moskva i Norge*. Han var blant de første som omtalte partisanenes etterkrigsbehandling i

¹⁰⁵ Pedersen 1981: 15

¹⁰⁶ Fredheim 1982: 9

¹⁰⁷ Fredheim 1982: 9

Dagbladet i 1968, og fortsatte sin kamp for rehabiliteringen av motstandsgruppen – i denne omgang i filmform.

4.8, 1983, 19.08, *Finnmarken*: Partisanernes innsats anerkjent

1983 markerte det viktigste året i partisanenes rehabilitering siden 1968. Flere viktige hendelser fant sted dette året – den første av disse kong Olavs kransnedleggelse ved partisanbautaen i Kiberg i august 1983. I den anledning publiserte Yngvar Skotnes en artikkel i avisen *Finnmarken* 19. august, hvilket blant annet inkluderte et intervju med den tidligere partisanen Thorleif Utne. Slik beskrev Skotnes den etterlengtede seansen ved minnesmerket over de falne motstandskjemperne:

«Kong Olav ble ønsket velkommen av ni år gamle Lena Abrahamsen med blomster. Etter at Kongesangen var spilt, holdt varaordføreren sin tale. Deretter la Kongen ned kranser ved minnesbautaen og hilste de falne frihetskjemperne som ikke fikk oppleve et fritt Norge. Mens Kongen hedret de falne, spilte en i Bymusikken «Bønn», et gammelt hornsignal som ble brukt ved Varanger bataljon. Dette sammen med Kongens kransnedleggelse og hilsen gjorde sterkt inntrykk på de frammøtte. Mesteparten av Kibergs befolkning deltok i minnestunden over de falne. Samtlige satte pris på at også partisanenes innsats ble anerkjent. For de eldre i Kiberg var det satt fram stoler foran sperringa. Men flere var skuffet over det stramme programmet, skuffet over at Kongen ikke fikk tid til å hilse på de».¹⁰⁸

Kongens kransnedleggelse markerte et enormt vendepunkt i en nesten 40 år lang kamp om anerkjennelse for partisanenes krigsinnsats. Likevel kom det frem av Skotnes' artikkel at denne gesten ikke nødvendigvis var noen fullverdig rehabilitering for motstandsgruppen. Dette inntrykket satt imidlertid ikke partisanen Thorleif Utne med, som uttrykte sin begeistring for anerkjennelsen i intervjuet med Skotnes:

«Dette var virkelig en oppreising, en anerkjennelse av innsatsen våre falne kamerater gjorde i frigjøringskampen. Det var på tide. [...] For seint kommer anerkjennelsen ikke, sjøl om det var på tide. Men ekstra hyggelig var det at det var Kong Olav som la ned kransen og mintes de falne. [...] De fleste familier i Kiberg var berørt av krigen og det som fulgte etter krigen. Anerkjennelsen angår også de etterlatte og vi som

¹⁰⁸ Skotnes 1983: 9

overlevde. Men i første rekke er Kongens kransnedleggelse en takk til våre falne kamerater som ga sine liv i frigjøringskampen».¹⁰⁹

Thorleif Utne hadde ventet et halvt liv på anerkjennelsen for partisanenes krigsinnsats lik den Kong Olav stod for i 1983. Hans ekstase lyste gjennom hans uttalelser til journalist Yngvar Skotnes, hvilket videre underbygget hvor sårt tiltrengt denne oppreisningen var for partisanene. Bare 11 dager etter dette intervjuet ble trykt i Finnmarken, kom den sørgelige beskjeden om at Thorleif Utne – en av de siste overlevende partisaner – hadde gått bort 21. august 1983.¹¹⁰

4.9, 1983, 12.10, *Arbeiderbladet*: Ubehagelig lys over mørke krigs-flekker

Den neste store hendelsen i 1983 som kastet lys over partisanenes krigsinnsats og behandlingen av dem i etterkrigsårene, var Kjell Fjørtofts utgivelse av boken *Lille-Moskva – den glemte krigen*. Boken skapte medieoppslag både i riksdekkende og lokale aviser landet over, mange av dem med en meget kritisk undertone til Overvåkingspolitiets virksomhet. De tidligere utgivelsene av partisanlitteratur hadde for det meste omhandlet deres virksomhet i krigsårene, mens *Lille-Moskva – den glemte krigen* også fortalte om etterkrigsårenes overvåking av motstandsgruppen i sitt avslutningskapittel. Dette skapte naturlig nok reaksjoner i mang en bokanmeldelse – en av disse Magne Dokkens anmeldelse i *Arbeiderbladet* 12. oktober 1983. Dokken innledet sin anmeldelse på følgende måte:

«Ethvert samfunn, hvor åpent og demokratisk det er, har sine mørke flekker. Men disse flekkene skal helst forties og fordunkles enda mer, slik at de ansvarlige kan fortrenge sin dårlige samvittighet. [...] Hva er så disse mørke flekkene vi nevnte innledningsvis og som Fjørtoft har satt seg til å belyse? Jo, det er måten de norske Sovjet-partisanene har blitt behandlet på i årene etter krigen».¹¹¹

Dokken beskrev partisanvirksomheten i Finnmark under andre verdenskrig som en neglisjert del av norsk krigs- og motstandskamphistorie. Etter å ha greid ut som innholdet i boken, samt det lille fiskeværet Kibergs tilknytning til partisanvirksomheten og dets kallenavn «Lille-Moskva», avsluttet Dokken med følgende dom over Kjell Fjørtofts bok:

«Dette er en nødvendig bok. Et verdig epos over en liten hær av menn og kvinner som aldri fikk noen helteglorie av sitt eget land. En liten oppreisning for de mange, som etter

¹⁰⁹ Skotnes 1983: 9

¹¹⁰ Fiskeribladet 1983: 3

¹¹¹ Dokken 1983: 26

år med strabaser, sult, fengsling, ødelagte nerver og fysikk ble takket for sin krigsinnsats med mistenkeliggjøring og overvåking».¹¹²

Disse uttalelsene vitner om svært partisanvennlige holdninger hos Dokken. Forståelse, medlidenhet, innsikt og kunnskap hadde akkumulert i et legitimt ønske om rehabilitering for partisanene, hvilket Fjørtofts verk bidro til, ifølge Dokken.

4.10, 1983, 28.10, *Friheten*: Samfunnstopper ville stanse boka om Finnmarkspartisanene

Det var imidlertid ikke alle som var like begeistret for Kjell Fjørtofts utgivelse av boken *Lille-Moskva – den glemte krigen*, og 28. oktober 1983 publiserte Gudmund Dahl et intervju med Fjørtoft i avisen *Friheten* hvor han påstod at han fra høytstående offisielt hold hadde blitt bedt om å ikke skrive boken. «Den vil skape så mye uro» skal Fjørtoft visstnok ha fått høre to ganger fra bestemt hold.¹¹³ Men Fjørtoft hadde bestemt seg. Han skulle skrive og publisere boken koste hva det koste ville, og sa følgende om sin motivasjon for å skrive *Lille-Moskva – den glemte krigen*:

«[...] jeg ville ha fram den brutale urettferdigheten som rammer Finnmarkspartisanene. De opplevde et helvete under krigen, og kom hjem til en fred som ikke var deres. De kom i klemme i den kalde krigen, og ble utsatt for ting jeg ikke tror ville vært mulig på Østlandet. Kiberg-saken er et grotesk eksempel på hvordan det går når de hemmelige tjenester er ute av kontroll».¹¹⁴

Fjørtoft var klar i sin tale. Den urettferdigheten som hadde pågått overfor partisanene i Finnmark ble beskrevet som kritikkverdig, og det var på tide at disse motstandskjemperne fikk sin oppreising. Da Fjørtoft ga dette intervjuet til *Friheten*, hadde kong Olav to måneder tidligere lagt ned en krans ved partisanminnesmerket i Kiberg. Fjørtoft valgte også å kommentere denne gesten, men sådde noe tvil om kongen var klar over den enorme betydningen av hans kransnedleggelse:

«[...] jeg tror ikke Kongen visste hva han gjorde. Han trodde nok det dreide seg om et «alminnelig» krigsminnesmerke. For Kongen kan jo ikke ta noe annet standpunkt enn det offisielle Norge. Og det offisielle Norge har til dags dato ikke anerkjent eller rehabilitert partisanene. [...] Husk på at Forsvarsdepartementet aldri har dekorert disse

¹¹² Dokken 1983: 26

¹¹³ Dahl 1983: 10

¹¹⁴ Dahl 1983: 10

krigsheltene. Ja, de har ikke en gang vært nevnt. Det offisielle Norge burde fullt ut anerkjenne partisanenes innsats, en gang for alle». ¹¹⁵

En slik påstand var tilnærmet å regne som en majestetsfornærmelse fra Fjørtoft. Uansett vitnet denne uttalelsen om at Fjørtoft mente at partisanenes rehabilitering ikke var fullbyrdet. En hadde kommet langt med Kongens kransnedleggelse i 1983, men det gjenstod fremdeles en del arbeid for å sikre partisanene en fullverdig rehabilitering.

4.11, 1983, 23.11, *Friheten*: Gestapos arvtakere fikk som fortjent

Fjørtoft stilte også opp i ulike debatter rundt om i landet tilknyttet de hemmelige tjenesters virksomhet etter krigen – blant annet i et fullsatt Harstad Arbeidersamfunn i november 1983. En reportasje fra den debatten ble skrevet av Harald Syvertsen og publisert i *Friheten* 23. november 1983. Syvertsen skrev følgende om debatten:

«Stemningen på møtet var tett og lydhør – og ikke til å ta feil av. I innlegg etter innlegg ble overvåkinga kritisert for sin hodeløse kommunistjakt etter krigen. Reaksjonene fra salen fortalte også sitt tydelige språk om at de aller fleste frammøtte tok sterk avstand fra den heksejakten overvåkingstjenesten og andre selvbestaltede mørkemenn drev på kommunister i etterkrigsåra». ¹¹⁶

Noe av det interessante i det overnevnte sitatet, er blant annet Syvertsens beskrivelse av salens reaksjoner på en debatt med innslag som kritiserte Overvåkingspolitiets virksomhet. Majoriteten av salen hadde tydeligvis tatt sterk avstand fra overvåkingen som hadde foregått, hvilket vitner om en fordømmelse av dets virksomhet. Fjørtoft berettet hvordan den norske overvåkingstjenesten syntes å ha overtatt Gestapos grundige kartotek over partisaner og motstandsfolk de fikk kjennskap til i Finnmark, og hintet at de hadde videreført arven etter tyskerne. ¹¹⁷ Dette var naturligvis sterke påstander, men Fjørtoft begrunnet sine kraftige uttalelser på følgende måte:

«Overvåkinga har i etterkrigstida gjort hva de kunne for å avsløre spionasjevirksomhet blant de norske partisanene fra Kiberg. Uten noen gang å finne noenting. Jeg kan fortelle om harde forhør om Kibergpartisaner så sent som i 1968. Ja, det er faktisk ikke lenger siden i fjor høst at en partisan fra Finnmark ble innkalt til forhør. Jeg kan også

¹¹⁵ Dahl 1983: 11

¹¹⁶ Syvertsen 1983: 4

¹¹⁷ Syvertsen 1983: 4

fortelle om telefonavlytting, brevåpning, og husundersøkelser. Dette avslører ei overvåking ute av kontroll». ¹¹⁸

Disse uttalelsene som sammenlignet Overvåkingspolitiets virksomhet med de overgrep som ble begått av Gestapo under andre verdenskrig, var allerede underbygget av tidligere uttalelser fra Arnulf Kristiansen og Sigvard Eriksen. Sammenligningen, enten den stemte eller ikke, hadde uansett som formål å illustrere den urettferdige behandlingen partisanene hadde måttet tåle. 1983 ble det viktigste året i partisanenes rehabiliteringsprosess siden 1968, men datidens forhold vitner om at denne prosessen ikke var fullbyrdet og fremdeles hadde en vei å gå.

4.12 Konklusjon

Perioden 1979-1983 åpnet med Hans Kristian Eriksens utgivelse av *Partisaner i nord* i 1979. Bokanmeldelser fra 1979 vitner om at mangelen på anerkjennelse for partisanenes krigsinnsats var i ferd med å etablere seg som en problemstilling kjent for storsamfunnet – hvilket mange røster mente var helt korrekt. Andre røster – deriblant Ole Kristian Grimnes i Dagbladet i 1979 – mente at en kunne stille spørsmål til partisanenes motivasjon for sin virksomhet i Finnmark under krigen. Han poengterte at deres uavklarte lojalitetsforhold til Sovjetunionen fremstod som problematisk, sammenlignet med andre frihetskjemper som eksempelvis de norske SIS-agentene, og reiste teorien om at de hadde bidratt i motstandskampen hovedsakelig av politiske årsaker. Disse spekulasjonene vitner om at det fremdeles eksisterte delte meninger om motstandskjemperne fra Finnmark i den norske offentlighet i starten av denne perioden.

1980 ble et nøkkelår i opplysning av offentligheten om partisanenes virksomhet og etterkrigsbehandling – i alle fall på lokalt plan – da avisen Finnmarken med Alf Jensen i spissen mellom 12. januar og 23. februar publiserte sju dobbeltsidige oppslag om partisanene, deres historie, motstandskamp og etterkrigsbehandling. Disse oppslagene ble naturligvis utrolig viktige i opplysningen av Finnmarks befolkning om hva partisanene hadde foretatt seg i krigsårene og hvordan de hadde blitt behandlet etter returen til norsk jord.

1979-1983 skulle imidlertid inneholde flere bokutgivelser og i 1981 forelå utgivelsen av Kjell Fjørtofts *Dramaet på Arnøy*. I anmeldelsen av boken stilte lektor Gunnar Pedersen seg kritisk til det arbeid Fjørtoft, Eriksen og Mortensens hadde gjort for å renske partisanene. Han mente – i likhet med Grimnes to år tidligere – at de kanskje heller kunne ha brukt tiden sin på å hylle de norske SIS-agentene, «som arbeidet i flere år så godt som uten opprullinger og tap

¹¹⁸ Syvertsen 1983: 4

av menneskeliv, og som skaffet den britiske marinen uhyre viktige opplysninger om de tyske fly- og marinestridskreftene i Nord-Norge».¹¹⁹ Denne reaksjonen fra Pedersen kan imidlertid potensielt forklares ut fra hans politiske grunnsyn. Pedersen var aktiv deltaker på høyresiden i politikken i mange år, hvilket naturligvis kunne figurere som grobunn for skepsis til motstandskjempere med et uavklart lojalitetsforhold til den venstreorienterte kommunismens hjemland – Sovjetunionen.¹²⁰ Reaksjonen fra Pedersen understreker dog ytterligere at mistenksomheten til partisanene på ingen måte hadde opphørt innen 1981. Med flere og flere utgivelser og tiltak som hadde som formål å opplyse, renavaske og oppreise partisanene, var det naturlig at de kritiske røster på samme tidspunkt også kom til overflaten – noe en kan observere et godt eksempel på i 1981.

I 1981 ble det også publisert et intervju med den tidligere partisanen Thorleif Utne i VG. Dette intervjuet hadde likhetstrekk med et par av de nevnte intervjuene fra Finnmarken året forut i den grad at det tok oppgjør med den urettferdige behandlingen partisanene hadde opplevd i etterkrigsårene. Avsløring av denne behandlingen i en av landets største riksdekkende aviser, var et stort steg i å endre det offentliges oppfattelse av partisanene. Utne videreførte gjengangsmelodien fra artiklene i Finnmarken, men også det budskap som hadde blitt ytret mot slutten av forrige periode. Budskapet innebar at det var snart ikke flere igjen av partisanene, og på vegne av sine falne kamerater ønsket han å bli kvitt spionasje-, landsforræder- og svikerstemplene. De ønsket naturligvis å renavaske seg selv, men kanskje aller mest ønsket de å renavaske de som hadde gått bort og aldri fikk oppleve den freden de hadde kjempet for.

1983 ble et monumentalt år i partisanenes rehabilitering. Kong Olav gjestet Kiberg i august 1983, og la ned en krans ved partisanbautaen som takk for innsatsen under krigsårene. Denne gesten hadde naturligvis stor verdi for de få gjenlevende partisanene, samt for deres avdøde kameraters ettermæle. Fjortoft var imidlertid ikke like overbevist av kongens gest, og sådde tvil om Kongen visste hva han gjorde da han la ned krans ved minnesmerket. Kongen kunne jo ikke ha et annet standpunkt enn det offisielle Norge, og det offisielle Norge hadde fremdeles ikke gjort noe for å anerkjenne partisanenes innsats. Dette støttes også av Morten Jentoft i *Mennesker ved en grense* som skriver at kongens gest sannsynligvis kom på bakgrunn av at storsamfunnets neglisjering av partisanenes innsats etter hvert hadde blitt så

¹¹⁹ Pedersen 1981: 15

¹²⁰ Gustad 2016

avslørende og pinlig, at det rett og slett måtte tas affære fra norsk offentlig hold.¹²¹ Jentoft forteller også hvordan mange av partisanene ble sittende igjen med følelsen av at dette egentlig bare var en halv rehabilitering for den dårlige behandlingen de hadde vært utsatt for, og at bitterheten de følte på egentlig bare forverret seg.¹²²

Samme år ga også Kjell Fjørtoft ut boken *Lille-Moskva – den glemte krigen*, hvilket sammen med filmen hans, uten tvil bidro til en gryende offentlig interesse for den ellers fortiede partisanvirksomheten i nord. Dette kommer blant annet frem i anmeldelser av boken. Det var imidlertid ikke alle som var like begeistret for utgivelsen. I et intervju med avisen Friheten kunne Fjørtoft avsløre at samfunnsstopper hadde forsøkt å stanse han i publiseringen av boken, fordi de mente den «ville skape så mye oppstyr».¹²³ Dette vitner blant annet om at myndighetene på dette tidspunktet potensielt var klar over hvor dårlig de hadde behandlet de tidligere motstandskjemperne, og trolig kviet seg for den offentlige reaksjonen de visste ventet dersom offentligheten fikk nyss i det som hadde foregått. Reaksjoner skulle også komme, blant annet under en debatt i Harstad Arbeidersamfunn senere på året. Der kunne Harald Syvertsen formidle om et publikum som «tok sterk avstand fra den heksejakten overvåkingstjenesten og andre selvbestaltede mørkemenn drev på kommunister i etterkrigsåra».¹²⁴ Disse reaksjonene oppstod også på tross av at Fjørtoft hadde sammenlignet Overvåkingspolitiets metoder med de grusomheter som hadde blitt begått av Gestapo i løpet av debatten.

De overnevnte reaksjonene kan potensielt fortelle om en norsk offentlighet som var i ferd med å ta inn over seg hvor dårlig partisanene hadde blitt behandlet, og viste forståelse for at bitterheten hadde vokst i så stor grad at sammenligningen med Gestapo var berettiget. I den samme debatten fortalte også Fjørtoft at han kunne avsløre at det så sent som året før hadde vært en partisan fra Finnmark som hadde blitt kalt inn til avhør, og at overvåkingen av disse motstandskjemperne derfor fremdeles ikke lot til å være fullstendig ved veis ende. Disse fakta, kombinert med at kong Olavs kransnedleggelse for mange bare følte som en halv rehabilitering, viser at partisanene i 1983 hadde tatt store steg mot rehabilitering, men at den ikke var fullbyrdet.

¹²¹ Jentoft 2005: 268

¹²² Jentoft 2005: 268

¹²³ Dahl 1983: 10

¹²⁴ Syvertsen 1983: 4

5.0 Oppfattelse og rehabilitering

I løpet av årene 1968-1971 kom de første tegn til endringer i det offentlige oppfattelse av partisanene i Finnmark. Kjell Fjørtofts artikkelserie i Dagbladet i 1968, avdekket for første gang hvordan de tidligere motstandskjemperne hadde blitt behandlet etter andre verdenskrig. Fjørtoft illustrerte også den evinnelige bitterheten mange av dem hadde kjent på. Denne bitterheten ble imidlertid ikke nødvendigvis ordentlig legitimert før Hans Kristian Eriksen i 1969 utga *Partisaner i Finnmark*. Boken opplyste allmennheten om partisanvirksomheten i Finnmark under andre verdenskrig. Summen av disse hendelsene var viktige første steg i rehabiliteringsprosessen for motstandskjemperne fra Finnmark.

Årene fra 1972-1978 ble på mange måter en videreføring av den oppreisningen som var påbegynt i perioden forut. Gradvise holdningsendringer var å spore. Dette kom blant annet frem gjennom en rekke anmeldelser av Hans Kristian Eriksens andre bokutgivelse om partisanene – *Partisanenes død* fra 1972 – og øvrige leserinnlegg. Samtidig ble også motreaksjonene på partisanenes tidlige oppreising tydeligere, og det var langt fra noen unison enighet i norsk offentlighet om partisanenes lojalitet, motivasjon og virksomhet. Mot slutten av perioden tok også avisen Friheten tak i partisanenes historie. Dette var muligens av politiske årsaker, men det ga likevel de tidligere motstandskjemperne en verdifull plattform å uttrykke seg på – om overvåkingen, om mistenkeliggjøringen, samt ønsket om rehabilitering.

Årene 1979-1983 ble perioden for de virkelig store oppgjørene – med konfrontasjoner både i lokale og riksdekkende aviser, og nye bokutgivelser som sørget for ytterligere reaksjoner både på godt og vondt. Dette akkumulerte til slutt i kong Olavs kransnedleggelse ved partisanbautaen i Kiberg i august 1983. Samtidig ble det spekulert i at kong Olavs kransnedleggelse kom som et resultat av ytre press. Norske myndigheter hadde enda til gode å anerkjenne partisanenes innsats under krigen. Innen 1983 hadde motstandskjemperne fremdeles til gode å bli dekorert fra norsk offentlig hold i form av krigsmedaljer eller andre anerkjennelser. For mange ble året 1983 dermed bare stående igjen som en halv rehabilitering. Kongens besøk hadde dog uten tvil utgjort et stort steg i partisanenes rehabiliteringsprosess som fikk ringvirkninger for offentlighetens oppfattelse av de tidligere spion- og landsforræderanklagede motstandskjemperne.

Det er på dette tidspunktet i avhandlingen at det faller seg naturlig å gjenintrodusere oppgavens problemstilling: Hvordan endret oppfattelsen av partisanene i Finnmark seg i norsk offentlighet mellom 1968-1983, og i hvilken grad kunne partisanenes rehabiliteringsprosess i

perioden attribueres til endring i deres offentlige profil? Dette todelte forskningsspørsmålet vil bli forsøkt besvart i de påfølgende delkapitler basert på de analyser og konklusjoner gjort i de foregående kapitlene. I første omgang blir den første delen av forskningsspørsmålet diskutert med hensyn til avhandlingens periodeinndeling. Spor av oppfattelsesendringer i periodene 1968-1971, 1972-1978 og 1979-1983 vil bli drøftet og konkludert i atskilte delkapitler. Del to av forskningsspørsmålet vil deretter diskuteres og konkluderes i sitt eget delkapittel. Videre diskuteres det i hvilken grad – og hvordan – avhandlingen har brakt kunnskapen videre innenfor partisanhistorien mellom 1968-1983, før avhandlingens hovedkonklusjon presenteres avslutningsvis.

5.1 Hvordan endret norsk offentlighets oppfattelse av partisanene seg i 1968-1971?

Som nevnt tidligere innebar 1968-1971 to store omveltninger med tanke på hvordan offentligheten kom til å oppfatte partisanene i årene fremover. Den første av disse – Kjell Fjørtofts artikkelserie i Dagbladet november 1968 – ga leserne et unikt innblikk i hvordan det hadde vært å være partisan i Norge i etterkrigstiden. Trygve Eriksen stod frem og fortalte at de tidligere frihetskjemperne følte seg overvåket, trakassert og tråkket på av det norske samfunn. Disse beretningene vitnet om en gruppe mennesker som hadde hatt en svært vanskelig tilværelse i etterkant av andre verdenskrig. Med Overvåkingspolitiet i hælene hadde freden, som partisanene kjempet for, aldri egentlig kommet til dem. Mistenkeliggjøringen og mistilliten fra myndighetene i 1968 underbygges blant annet av at politiet nok en gang gikk til aksjon mot partisanene i det lille fiskeværet Kiberg - uten å kunne rette siktelse mot noen.

Beskrivelsene av omfanget på den urettferdige behandlingen som var påført partisanene i etterkrigstiden, var naturligvis et stort steg i deres rehabilitering. For første gang ble offentligheten opplyst om hvilke overtramp som hadde pågått i Norges nordligste fylke etter krigens slutt. Kanskje er det ikke utenkelig at disse artiklene markerte startskuddet for en følelse av medlidenhet med de tidligere motstandskjemperne. Disse artiklene fikk imidlertid få umiddelbare reaksjoner fra offentligheten. Trolig kunne dette skyldes at allmennheten enn så lenge ikke var opplyst om partisanene, hvem de var og hva de hadde foretatt seg i krigsårene. Uten innsikt i den heltedige innsatsen som de hadde lagt ned – mye på grunn av det faktum at partisanene sjelden eller aldri selv fortalte om sin opplæring i Sovjetunionen og oppdrag i Finnmark – var det fremdeles vanskelig å stille kritiske spørsmålstegn ved Overvåkingspolitiets virksomhet. Det lille den vanlige mannen i gata hadde fått presentert av informasjon om motstandsgruppen forut for 1968, var trolig det som hadde blitt skrevet i avisene under spionopprullingene i Sør-Varanger i 1953, samt Bakfjord-saken i 1967. Dette

var to hendelser som satte motstandsgrupper med sterke forbindelser til Sovjetunionen i mistenksomhetens søkelys, og muligens til og med legitimerte Overvåkingspolitiets virksomhet overfor offentligheten.

Hvem partisanene var, og hva de hadde foretatt seg under krigen, skulle imidlertid raskt bli klarere overfor norsk offentlighet da Hans Kristian Eriksen i 1969 publiserte boken *Partisaner i Finnmark*. For første gang kunne allmennheten få innsikt i den heltemodige innsatsen partisanene hadde utrettet for Norge i sovjetisk tjeneste. Med denne innsikten, samt beskrivelsene av hvordan partisanene hadde blitt behandlet i etterkrigsårene, grunnet Fjórtofts artikkelserie i Dagbladet fra året før, ble partisanenes bitterhet for hvordan de hadde blitt behandlet plutselig langt mer forståelig for norsk offentlighet. Samtidig kan det virke som at publiseringen av dette bortgjemte kapittelet av norsk krigs- og motstandskamphistorie, tydeliggjorde allmennhetens mangel på kunnskap om motstandskampen og frigjøringen i nord. I bokanmeldelser fra slutten av perioden ble kunnskapshullene om andre verdenskrig i Finnmark tydeliggjort.

Dersom en legger til grunn avisutklippene fra 1968-1971 som et speilbilde på samfunnets generelle holdninger, vil endringene i norsk offentlighets oppfattelse av partisanene i perioden trolig omfatte to hovedmomenter. Først og fremst ble offentligheten for første gang presentert for Overvåkingspolitiets ekstreme tiltak og hensynsløse virksomhet overfor partisanene, hvilket kan ha resultert i en begynnende forståelse og medlidenhet med dem. Denne følelsen kan også ha blitt forsterket, samt blitt supplert av en følelse av forståelse for årsaken til deres bitterhet, da offentligheten også for første gang ble presentert for partisanenes offer, risikovillighet og den hederlige motstandskampen som de gjorde for landet sitt i krigsårene. Likevel er det viktig å være oppmerksom på at storpolitiske forhold – mer spesifikt den kalde krigen – gjorde at 1968-1971 trolig bare markerte en sped start på partisanenes rehabilitering. Disse forholdene førte til at deres rehabiliteringsprosess ble dratt ut og forlenget – noe de neste kapitlene kommer tilbake til.

5.2 Hvordan endret norsk offentlighets oppfattelse av partisanene seg i 1972-1978?

Perioden 1972-1978 preges av at oppgjøret mot partisanenes etterkrigsbehandling sakte, men sikkert var i ferd med å brygge opp. To hovedfaktorer spilte en avgjørende rolle i endringen av offentlighetens oppfattelse av partisanene i denne perioden. Den første av disse var Hans Kristian Eriksens andre bokutgivelse innen partisanlitteraturen – *Partisanenes død* – som ble utgitt i 1972. *Partisanenes død* fungerte som et supplement til *Partisaner i Finnmark* og greide ytterligere ut om partisanvirksomhet langs finnmarkskysten. *Partisanenes død* ga, som

sin forgjenger, et unikt innblikk i partisanvirksomheten i Finnmark under krigsårene. Med enda mer informasjon om partisanenes motstandskamp for hånden, ble inntrykket av urettferdighet i deres etterkrigsbehandling trolig forsterket i offentligheten. I bokanmeldelser av *Partisanenes død* – samt øvrige leserinnlegg – uttrykte medlemmer av offentligheten at behandlingen av motstandskjemperne fremstod som urettferdig og kritikkverdig.

Med en påbegynt rehabilitering og en bredere forståelse for partisanenes situasjon blant offentligheten, begynte imidlertid også motstridende røster å debattere i offentlige fora. Det eksisterte fremdeles en tydelig skepsis til partisanenes uavklarte lojalitetsforhold til Sovjetunionen – spesielt blant de som hadde et høyreorientert politisk grunnsyn. Sovjetunionen var, i tillegg til å være en stor trussel i øst grunnet den kalde krigen, også betraktet som kommunismens hjemland. Dette forsterket ytterligere skepsisen til de som hadde tilbragt krigsårene på sovjetisk side av den kalde krigens jernteppe. Disse forhold illustrerer hvordan partisanene, til tross for den påbegynte rehabilitering, fremdeles ble hindret i å riste av seg spionmistankene og kommuniststemplene helt. Til tross for at offentligheten hadde blitt opplyst om deres utslagsgivende motstandskamp og den kritikkverdige etterkrigsbehandling de fikk, eksisterte det fremdeles røster som mente at disse menneskene ikke kunne stoles på, og derfor ikke hadde gjort seg fortjent til den rehabilitering det lot til at de var i ferd med å få.

Den andre faktoren som skulle rokke ved det offentliges oppfattelse av partisanene i denne perioden, fant sted i 1977, da Magne Mortensen publiserte sin artikkelserie om partisanene i etterkrigsårene i avisen Friheten. Gjennom intervjuer med Håkon Sneve, Sigvard Eriksen og Mally Eriksen kom det frem at Overvåkingspolitiets virksomhet ikke bare hadde gått utover de tidligere partisanene, men hadde i stor grad også rammet deres partnere, barn, øvrige familie og bekjente. Både Eriksens kone Mally og deres sønn hadde fått oppleve overvåkingen på veldig nært hold, og i intervjuer med Friheten uttalte Eriksen for første gang på vegne av partisanene at de nå krevde sin oppreising, mens Sneve insisterte på at deres tid for å rette opp ryggen omsider hadde kommet. Det er sannsynlig at disse uttalelsene, samt intervjuene, forsterket offentlighetens inntrykk av at partisanene rettmessig hadde gjort seg fortjent til en oppreising.

Det hører imidlertid til historien at disse artiklene ble publisert av avisen Friheten – en avis utgitt av Norges Kommunistiske Parti (NKP). Ifølge Morten Jentoft ønsket NKP trolig å bruke historien om partisanene som et eksempel på samfunnets forfølgelse av kommunister og deres sympatisører til tross for at bare noen av de tidligere partisanene var organiserte

kommunister.¹²⁵ Uavhengig av hva Frihetens motivasjon for å formidle historien om partisanenes etterkrigsbehandling var, skaffet det uansett partisanene en plattform hvor de kunne fortelle om det de hadde blitt utsatt for. Både Sneve og Eriksen uttalte seg i mye kraftigere ordelag enn hva Trygve Eriksen hadde gjort til Dagbladet i 1968, trolig grunnet de siste årenes påbegynte oppfattelsesendring av motstandsgruppen. De sterkeste offentlige reaksjonene skulle en imidlertid ikke se før intervjuer av samme karakter ble publisert i lokale og nasjonale aviser uavhengige av politiske mandater et par år senere, hvilket trolig skyldtes kommunismeskepsisen blant befolkningen som resultat av den kalde krigen. Artikkelserien i Friheten i 1977 ble dermed en verdifull ytringsplattform i en periode som forsterket inntrykket av at partisanene hadde blitt ofre for det pågående storpolitiske dramaet mellom øst og vest.

5.3 Hvordan endret norsk offentlighets oppfattelse av partisanene seg i 1979-1983?

Perioden 1979-1983 ble preget av medieoppslag om partisanenes etterkrigsbehandling, både i lokale og riksdekkende aviser. En rekke hendelser med potensiell påvirkning av offentlighetens oppfattelse av de tidligere motstandskjemperne, fant sted i perioden – deriblant Hans Kristian Eriksens utgivelse av *Partisanenes død* i 1979, Alf Jensens artikkelserie om partisanene i avisen Finnmarken i 1980, Kjell Fjørtofts utgivelse av *Dramaet på Arnøy* i 1981, Fjørtofts planlagte film om partisanene, hans utgivelse av *Lille-Moskva – den glemte krigen* i 1983, samt kong Olavs kransnedleggelse ved partisanbautaen i Kiberg i august samme år.

Periodene forut for 1979-1983 hadde hatt som gjengangsmelodi at partisanene hadde blitt ofre for det storpolitiske dramaet i den kalde krigen, ikke hadde fått anerkjent sin innsats under andre verdenskrig, samt blitt behandlet kritikkverdig av det norske Overvåkingspolitiet etter sin hjemkomst. Denne gjengangsmelodien intensiverte seg i 1979-1983, men ikke uten at den ble akkompagnert av de mer kritiske røster. I etterkant av Eriksen og Fjørtofts utgivelser i henholdsvis 1979 og 1981 rettet flere bokanmeldelser kritikk mot forfatterne, i tillegg til Magne Mortensen i Friheten, for å forsøke å kaste lys over partisanenes virksomhet og etterkrigsbehandling. Kritikken baserte seg blant annet på at det eksisterte andre motstandsgrupper i Norge – da spesielt de norske SIS-agentene – som hadde bedrevet sin virksomhet uten noen form for spionopprulling i etterkant, hvilket ifølge kritikerne hadde gjort dem mer fortjent til ære og berømmelse enn partisanene. Disse meningsytringene kan potensielt ha hatt sammenheng med politisk overbevisning, men de presenterer likevel et

¹²⁵ Jentoft 2005: 268

viktig poeng for denne avhandlingen. Til tross for at mye hadde blitt skrevet, publisert og uttrykt for å rehabilitere partisanene innen perioden 1979-1983 og i årene forut, var det fremdeles delte meninger og skepsis blant norsk offentlighet tilknyttet motstandskjemperne.

På den annen side sørget perioden 1979-1983 for store fremsteg i rehabiliteringsprosessen for partisanene. Avisoppslagene i Finnmarken fra 1980 var utslagsgivende i arbeidet for å opplyse lokalbefolkningen om partisanenes virksomhet, samt hvordan de hadde blitt behandlet i ettertid. Videre sørget også oppslag i VG fra 1981 for at disse opplysningene også ble spredt på nasjonalt plan. Disse to publikasjonene var bare dråper i et hav av medieoppslag om innsatsen under krigen, samt om mistenkeliggjøring i etterkrigstiden fra denne perioden. Det er nærliggende å anta at denne mediestormen spilte en særdeles viktig rolle i oppfattelsesendringen av partisanene mellom 1979-1983. De hadde vært spionene fra øst svært få ville kjennes ved i 1968, men innen 1983 var oppfattelsen av dem blitt endret til å være hederlige motstandsfolk som hadde blitt urettferdig behandlet i etterkrigstiden. Denne oppfatningen var for alvor i ferd med å spre seg og slå rot i norsk offentlighet i perioden.

Presset mot de norske myndighetene økte, og i august 1983 la kong Olav ned en krans ved partisanbautaen i Kiberg for å minnes de falne. Dette var naturligvis en verdifull gest fra norsk offisielt hold, hvilket trolig forsterket det overnevnte inntrykket av partisanene. En skulle kanskje tro at det var her partisanenes rehabiliteringsprosess omsider ble fullbyrdet, men slik gikk det ikke. Kransnedleggelsen hadde naturligvis betydd mye for oppfattelsen av partisanene i norsk offentlighet, men – slik dette delkapittelet tidligere har vært inne på – eksisterte det fremdeles delte meninger om partisanene blant allmennheten. Vedvarende tvil omkring partisanenes lojalitet og motivasjon virket fremdeles å eksistere i norsk offentlighet. Dermed er det neppe noen tilfeldighet at det som betraktes som den endelige rehabilitering av partisanene av forfattere innen partisanlitteraturen, var kong Haralds tale og kransnedleggelse i Kiberg i 1992 som innledet denne avhandlingen.¹²⁶

5.4 Oppfattelsesendringens betydning for partisanenes rehabilitering i 1968-1983

Andre del av avhandlingens forskningsspørsmål – i hvilken grad partisanenes rehabilitering kan attribueres til endring i deres offentlige profil i 1968-1983 – er naturligvis utfordrende å skulle konkludere. I rehabiliteringsprosessen mellom 1968-1983 kom det ved flere anledninger utgivelser og publikasjoner som bidro til å opplyse offentligheten om partisanenes virksomhet, samt hvordan de hadde blitt behandlet i etterkrigstiden. Dette fikk

¹²⁶ Fjørtoft 2007: 439

stor innvirkning på offentlighetens oppfattelse av de tidligere motstandskjemperne. I hvilken grad disse publikasjonene kunne være et resultat av en påbegynnende holdningsendring overfor partisanene blant allmennheten, varierer dog. På den ene siden kan en observere at utgivelser som Kjell Fjørtofts artikkelserie i Dagbladet i november 1968 og Hans Kristian Eriksens utgivelse av *Partisaner i Finnmark* i 1969, på sett og vis brøt med offentlighetens daværende oppfattelse av partisanene som mistenksomme, venstreorienterte, potensielle spioner. Begge disse publikasjonene markerte store fremsteg i partisanenes rehabiliteringsprosess, men hadde ikke noen forankring i offentlighetens daværende oppfattelse av partisanene.

På den andre side kan en argumentere for at artikler som Alf Jensens oppslag i Finnmarken i 1980 eller Arvid Hjort-Larsens i VG i 1981, samt de mange andre artikler i lokale og riksdekkende medier på dette tidspunktet, kan ha vært et resultat av en påbegynt oppfattelsesendring. Disse publikasjonene var – i likhet med Fjørtoft og Eriksens utgivelser – viktige steg i rehabiliteringsprosessen. Det er nærliggende å anta at avisenes økte interesse for partisanene på slutten av 1970-tallet og starten av 1980-årene, kan ha vært forankret i offentlighetens oppfattelsesendring. Det norske folk var i ferd med å oppfatte at de tidligere sovjetfarerne var urettferdig behandlede motstandsfolk, fanget i storpolitikkens drama. Et slikt narrativ var naturligvis av interesse for journalister og øvrige skribenter rundt om i landet som ønsket å selge sine skrevne produkter.

I forlengelsen av dette kan det også være verdt å nevne at et annet viktig vendepunkt i partisanenes rehabilitering i perioden – kong Olavs kransnedleggelse ved partisanbautaen i Kiberg august 1983 – trolig kom som et resultat av ytre press i form av oppfattelsesendring i offentligheten. Morten Jentoft er blant de forfattere innen partisanlitteraturen som har poengtert at storsamfunnets neglisjering av partisanenes krigsinnsats var i ferd med å bli så åpenbar og pinlig at kongens kransnedleggelse trolig var et resultat av at myndighetene var nødt til å ta affære.¹²⁷ Disse forhold som Jentoft beskriver i *Mennesker ved en grense* – at myndighetene var nødt til å ta affære – kan trolig attribueres til det offentliges raskt endrede oppfattelse av motstandskjemperne fra Norges nordligste fylke. De mange medieoppslag i årene forut hadde bidratt til en oppfattelsesendring blant offentligheten som la press på myndighetene for å imøtekomme partisanenes offentlig uttrykte ønske om en endelig og offisiell rehabilitering.

¹²⁷ Jentoft 2005: 268

Uten legitim grunn til å kunne konkludere med at offentlighetens oppfattelsesendring stod bak samtlige hendelser som bidro til partisanenes rehabilitering, eller motsatt – at offentlighetens oppfattelsesendring oppstod utelukkende som et resultat av disse hendelsene – faller det seg naturlig å foreslå at en symbiose av disse to forhold sannsynligvis gir det mest helhetlige bildet av oppfattelsesendring i norsk offentlighets betydning for partisanenes rehabilitering mellom 1968-1983. Endring i partisanenes offentlige profil i perioden kunne med andre ord både oppstå som et resultat av publikasjoner som brøt med den daværende oppfattelsen av dem – slik som Fjørtoft og Eriksens utgivelser fra henholdsvis 1968 og 1969 – eller spille inn som en motivasjonsfaktor for hendelser som bidro til deres rehabilitering – slik som eksempelvis kongens kransnedleggelse i 1983. Satt litt på spissen kan en potensielt beskrive det som en slags snøballeffekt – desto mer offentlighetens oppfattelse av partisanene endret seg til det bedre, desto mer interessant ble den tidligere motstandsgruppen for rehabiliterende tiltak som publikasjoner i media eller kransnedleggelsen ved partisanbautaen, hvilket igjen bidro til å forsterke inntrykket av, og spre, denne oppfattelsesendringen blant offentligheten ytterligere.

5.5 Avhandlingens viderebringning av kunnskapen om partisanene i 1968-1983

Som nevnt innledningsvis i avhandlingen har både Fjørtofts artikkelserie i Dagbladet fra 1968, samt kong Olavs kransnedleggelse fra 1983 blitt trukket frem som utslagsgivende vendepunkt i partisanenes rehabiliteringsprosess av forfattere innen partisanlitteraturen. Veien er imidlertid lang fra spionasjeanklager og overvåking i Kiberg i 1968 til en form for offentlig anerkjennelse fra øverste hold ved kong Olavs kransnedleggelse ved partisanbautaen i Kiberg i 1983. Likevel har perioden mellom disse to monumentale hendelsene i partisanenes rehabiliteringsprosess blitt omtalt i korte trekk i partisanlitteraturen. I *Mennesker ved en grense* nevner Jentoft at Overvåkingspolitiet ble sjokkerte tilskuere mens Trygve Eriksen og andre tidligere partisaner og russlandsfarere stod frem i mediene og fortalte hvordan de hadde blitt overvåket og forfulgt gjennom hele etterkrigsperioden.¹²⁸

Det Jentoft, samt de andre forfatterne innen partisanlitteraturen, imidlertid ikke utdyper i like stor grad, er hva som ble skrevet i medieoppslagene om partisanene, hvilke reaksjoner de skapte og hvilke ringvirkninger de fikk for storsamfunnets oppfattelse av motstandsgruppen. Det er nettopp disse forhold denne avhandlingen har forsøkt å avklare. Forhåpentligvis har avhandlingen, i store trekk, avklart hvordan partisanene kunne gå fra å oppleve sitt første steg

¹²⁸ Jentoft 2005: 269

mot rehabilitering i form av Fjørtofts artikkelserie i Dagbladet i 1968, etter over 20 år med mistenkeliggjøring, mistillit, spionasje- og forræderianklager, til å bli delvis rehabilitert fra øverste hold i form av kransnedleggelse av kong Olav ved partisanbautaen i Kiberg i 1983.

5.6 Konklusjon

1968-1983 markerte starten på rehabiliteringsprosessen til partisanene i Finnmark. Etter over 20 år med mistenkeliggjøring, overvåking, spionasje- og forræderianklager rettet mot disse sovjetopplærte motstandskjemperne så en omsider det første tegn til rehabilitering da Kjell Fjørtoft publiserte sin artikkelserie i Dagbladet i 1968. Gjennom årene som fulgte gjenspeilte mediebildet en gradvis endring i det offentliges oppfattelse av partisanene. Denne oppfattelsesendringen skjøt for alvor fart mot slutten av 1970-tallet og starten av 1980-årene, og selv om det fremdeles eksisterte motstridende meninger om partisanene i Finnmark i offentligheten, ble myndighetene til slutt tvunget til å agere. Reaksjonen ble en kransnedleggelse av kong Olav ved partisanbautaen i Finnmark i 1983 – en sårt tiltrengt oppreising som markerte nok et monumentalt vendepunkt i rehabiliteringsprosessen, men ikke den endelige rehabilitering. Konklusjonen for det offentliges oppfattelse av partisanene i perioden, blir dermed at bildet av dem utviklet seg gradvis fra å ha vært de sovjetiske spionene svært få ville kjennes ved i 1968 til å oppfattes som hederlige motstandsfolk fra nord som hadde blitt urettmessig lastet grunnet det pågående storpolitiske dramaet mellom øst og vest nærmere 1983.

De omtalte oppfattelsesendringene fant sted mellom 1968-1983 grunnet en rekke rehabiliterende tiltak i perioden. Disse tiltakene inkluderte flere litteraturutgivelser om partisanene, medieoppslag som berettet om deres virksomhet og kritikkverdige etterkrigsbehandling, samt kongens kransnedleggelse i 1983. Noen av disse tiltakene kunne ikke forankres i en endring i offentlighetens oppfattelse av partisanene. Fjørtofts artikkelserie i 1968 og Eriksens bokutgivelse i 1969 er eksempler på den typen tiltak som ikke oppstod som et resultat av offentlighetens oppfattelsesendring, men som heller brøt med den daværende oppfattelsen av motstandskjemperne. Andre tiltak kunne en dog argumentere for at hadde sitt opphav i en endret oppfattelse blant norsk offentlighet. Disse tiltakene inkluderer de mange medieoppslag – spesielt mot slutten av perioden da bildet av partisanene som urettferdig behandlede motstandsfolk var i ferd med å spre seg blant offentligheten. Også kong Olavs kransnedleggelse i 1983 kan en argumentere for at hadde et opphav i offentlighetens oppfattelsesendring, hvilket litteraturen som berører partisanenes rehabilitering som nevnt underbygger. Konklusjonen for oppfattelsesendringens betydning for

rehabiliteringsprosessen mellom 1968-1983, blir dermed at oppfattelsesendringen både kunne være et resultat av de rehabiliterende tiltakene, men også opptre som en motivasjonsfaktor for andre rehabiliterende tiltak. Dermed kan en si at partisanenes endrede offentlige profil i perioden ikke alene stod bak deres rehabiliteringsprosess mellom 1968-1983, men at det var en viktig bidragsyter i denne prosessen.

Primærkilder

Berset, O. (1969, 15. desember). Den hemmelige krigsinnsats og tragedien i dens spor.

Finnmarken, s. 7-8.

<https://www.nb.no/items/410f8f1b28f3c604791a9c3fd17272b6?page=5&searchText=%22partisaner%20finnmark%22~50>

Dahl, G. (1983, 28. oktober). Samfunnstopper ville stanse boka om Finnmarkspartisanene.

Friheten, s. 10-11.

<https://www.nb.no/items/35dc9630fc1cf22f847cbbb92bf3adc7?page=9&searchText=%22partisan%22>

Diesen, E. (1979, 28. september). Atter en bok om krigen. *Aftenposten*, s. 11.

<https://www.nb.no/items/fd770f791a294d30893e905587cf7d1c?page=9&searchText=%22partisaner%20finnmark%22~50>

Dokken, M. (1983, 12. oktober). Ubehagelig lys over mørke krigs-flekker. *Arbeiderbladet*, s. 26.

<https://www.nb.no/items/0d51e302a84da47541dc4057ced514c3?page=25&searchText=%22partisan%20finnmark%22~50>

Eriksen, S., Nilssen, S. (1968, 1. august). Partisanene. *Finnmarken*, s. 3.

https://www.nb.no/items/cd886a71101387d7121d2323ceca866b?page=1&searchText=%22partisanene*%20finnmark*%22~50

Eriksen, T. (1968, 3. desember). «Kiberg har betalt mer enn andre for krigen». *Dagbladet*, s. 18.

<https://www.nb.no/items/023c2d17dea1b73f711ae5c3a5372269?page=17&searchText=%22partisan%22>

Fiskeribladet (1983, 30. august). Thorleif Utne, Kiberg – død, s. 3.

<https://www.nb.no/items/e26932526ae30a3aef804e811151e52d?page=1&searchText=%22thorleif%20utne%20d%C3%B8d%22~50>

Fjørtoft, K. (1968a, 2. november). Fiskevær er gransket av hysj-hysj-politiet. *Dagbladet*, s. 16.

<https://www.nb.no/items/9abe7317959647540efcbe77b452803a?page=17&searchText=%22kjell%20fj%C3%B8rtoft%22>

- Fjørtoft, K. (1968b, 4. november). «Vi føler oss overvåket», sier Kiberg-folk. *Dagbladet*, s. 11.
<https://www.nb.no/items/43d717547e4fd849db3cda74ae435231?page=0&searchText=%22kjell%20fj%C3%B8rtoft%22>
- Fjørtoft, K. (1968c, 5. november). Overvåkingspolitiet visste alt om meg! *Dagbladet*, s. 11.
<https://www.nb.no/items/c44628afebbe1920012ce3742a95f60f?page=0&searchText=%22kjell%20fj%C3%B8rtoft%22>
- Fløtten, E. (1974, 16. februar). Kommunistenes fedreland er Sovjet. *Sør-Varanger Avis*, s. 2.
<https://www.nb.no/items/12179cd506b540c0c51bdf702cb56788?page=1>
- Fredheim, S. (1982, 24. august). Partisanervirksomheten blir film. *Sør-Varanger Avis*, s. 9.
<https://www.nb.no/items/5abdfaeafa915ea935ca01f450d7b045?page=7&searchText=%22partisanene%20finnmark%22~50>
- Gauslaa, S. (1973, 16. november). Partisanenes krig. *Nationen*, s. 6.
<https://www.nb.no/items/6017de92131188167f61cdf5886bc727?page=5&searchText=%22partisanene%20finnmark%22~50>
- Grimnes, O., K. (1979, 6. desember). Agent for de store. *Dagbladet*, s. 18.
<https://www.nb.no/items/b301f543fba7f539ed733f24c67cc094?page=17&searchText=grimnes>
- Gustad, R. (2016). Lektor Pedersen takket av etter 35 år på Tromsdalen videregående. *Nordlys*. <https://www.nordlys.no/tromso-hoyre/tromsdalen-videregaende-skole/undervisning/lektor-pedersen-takket-av-etter-35-ar-pa-tromsdalen-videregaende/s/5-34-437536>
- Hjort-Larsen, A. (1981, 7. november). Skuffet og bitre. *VG*, s. 37.
<https://www.nb.no/items/66e99a1db5fcf64697e42ad8cbf4f447?page=35&searchText=%22partisan%20finnmark%22~50>
- Jensen, A. (1980a, 23. februar). «– Minnet om Gestapo». *Finnmarken*, s. 10.
<https://www.nb.no/items/2494b0562892f65b802b361cccac21cf?page=9&searchText=%22partisaner%20%22>

Jensen, A. (1980b, 23. februar). Spionmistanke var takka. *Finnmarken*, s. 11.

<https://www.nb.no/items/2494b0562892f65b802b361cccac21cf?page=9&searchText=%22partisaner%20%22>

Mortensen, M. (1976, 3. mai). Krigshelten som ble uthengt som spion. *Friheten*, s, 12-13.

<https://www.nb.no/items/dbf32728256d546ad97debca956825a8?page=11&searchText=%22partisan%22>

Mortensen, M. (1977a, 8. august). 30 års forfølgelse og overvåking av frihetskjemperne.

Friheten, s. 6.

<https://www.nb.no/items/da25eb7db8f5720278305c3f90ba7721?page=3&searchText=%22partisanene%20finnmark%22~50>

Mortensen, M. (1977b, 16. august). Nå krever vi oppreising for oss sjøl og de døde. *Friheten*, s. 9.

<https://www.nb.no/items/3aaa037bd9581b6bd8012760d870121d?page=7&searchText=%22partisaner%20finnmark%22~50>

Mortensen, M. (1977c, 18. august). Mally fra Kiberg skygget fra Aust-Finnmark til Bergen.

Friheten, s. 4.

<https://www.nb.no/items/5d17e2c64d6c7a961bfc5bcdac366709?page=3&searchText=%22partisaner%22>

Mortensen, M. (1977d, 23. august). Endelig kan vi rette ryggen igjen. *Friheten*, s. 4.

<https://www.nb.no/items/b0acdf0698c1bbc27d44590ffbdffc25?page=3&searchText=%22partisanen%22>

Nilssen, S. (1968, 26. juli). Onsdagskvelden. *Finnmarken*, s. 3.

https://www.nb.no/items/f853b0884efe0c29c4a0d69e5a08bb07?page=1&searchText=%22partisaner*%20sovjet*%22~50

Pedersen, G. (1981, 11. desember). Spioner for Sovjetunionen. *Nordlys*, s. 15.

<https://www.nb.no/items/35cd2ba15d1c4aef118501960f0661cc?page=13&searchText=%22partisaner%22>

Schanche, E., Fløtten, E. (1974, 7. mars). «Kommunistenes fedreland er Sovjet». *Sør-Varanger Avis*, s. 2.

<https://www.nb.no/items/bae100702684fef14df02617ffa8f2f5?page=1&searchText=%22partisaner%22>

Skotnes, Y. (1983, 19. august). Partisanernes innsats anerkjent. *Finnmarken*, s. 9.

<https://www.nb.no/items/5abdfaeafa915ea935ca01f450d7b045?page=7&searchText=%22partisanene%20finnmark%22~50>

Syvertsen, H. (1983, 23. november). Gestapos arvtakere fikk som fortjent. *Friheten*, s. 4.

<https://www.nb.no/items/d22ebbfbe08b17e550fb3c75f4c564a9?page=3&searchText=%22partisan%20finnmark%22~50>

Thorsen, M. (1972, 21. oktober). Partisaner i Finnmark. *Arbeiderbladet*, s. 9.

<https://www.nb.no/items/6329b2179763cba658c47fe28736711e?page=7&searchText=%22partisan%22>

Westrheim, H. (1971, 23. januar). NRK's Finnmarksprogrammer. *Aftenposten*, s. 2.

<https://www.nb.no/items/26012c006bfb560122ab6f30b5bdf8ac?page=1&searchText=%22partisan%20finnmark%22~50>

Westrheim, H. (1972, 25. november). Partisaner i Finnmark. *Orientering*, s. 9.

<https://www.nb.no/items/51f00429bce35fbe04d8d770745f5bde?page=7&searchText=%22partisaner%20finnmark%22~50>

Wåle, H. (1969, 27. oktober). Den ukjente krigen. *Arbeiderbladet*, s. 14.

<https://www.nb.no/items/1cb8d390fc4a60418085680f17e17fe4?page=17&searchText=%22partisaner%20finnmark%22~50>

Bibliografi

- Bjerkås, T., Hagen, T., Aaby, G. (2021). *Tid for anerkjennelse: Andre verdenskrig i fortid og nåtid*. Cappelen Damm.
<https://press.nordicopenaccess.no/index.php/noasp/catalog/view/148/744/6045>
- Det norske kongehus (1992, 3. august). *Partisanbautaen i Kiberg – H.M. Kongens tale ved partisanbautaen i Kiberg, 3. august 1992*.
<https://www.kongehuset.no/tale.html?tid=30959&sek=26947>
- Fjørtoft, K. (1983). *Lille-Moskva – den glemte krigen*. Gyldendal Norsk Forlag.
- Fjørtoft, K. (2007). Partisanenes forbannelse. Kiberg og den kalde krigen. I Niemi, E. (Red.) *Partisanbygda Kiberg: Fiskeværret mellom øst og vest* (s. 412-441). Kiberg bygdelag.
- Hirsti, R., A. (2020). *Andre verdenskrig i Nord-Norge: En studie om andre verdenskrig i Nord-Norge gjennom lærebøker og i undervisningen på ungdomsskolen* [Masteroppgave]. OsloMet.
- Huitfeldt, T. (1997). *De norske partisanene i Finnmark 1941-1944 – i skyggen av den kalde krigen*. IFS Info 3(97), 1-30. <https://fhs.brage.unit.no/fhs-xmloi/bitstream/handle/11250/99399/INF0397.pdf>
- Jentoft, M. (2005). *Mennesker ved en grense: En beretning om folk i Øst-Finnmark i historiens drama*. Gyldendal Norsk Forlag.
- Lund, K., Bjerke, R., R., Furre, B., Hovland, T., Stabel, I. (1996). *Rapport til Stortinget fra kommisjonen som ble oppnevnt av Stortinget for å granske påstander om ulovlig overvåking av norske borgere*. (Dokument nr. 15 (1995-1996)). Stortinget.
<https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Publikasjoner/Dokumentserien/1995-1996/Dok15-199596/?1v1=0>
- Ridderstrøm, H. (2021, 10. desember). *Resepsjonsteori*. Bibliotekarstudentenes nettleksikon om litteratur og medier.
<https://www.litteraturogmedieleksikon.no/gallery/resepsjonsteori.pdf>
- Ruud, J., W. (2008). *Erindringen om andre verdenskrig i Finnmark og Nord-Troms* [Masteroppgave]. Universitetet i Bergen.

- Ryymin, T. (2004). «*De nordligste finner*»: *Fremstillingen av kvenene i den finske litterære offentligheten 1800-1939* [Doktorgradsavhandling]. Universitetet i Tromsø.
- Ryymin, T. (Red.). (2018). *Historikerens arbeidsmåter*. Universitetsforlaget.
- Rønning, O., M. (2020, 21. juli). *Partisan*. Store Norske Leksikon. <https://snl.no/partisan>
- Skei, H., H. (2019, 3. mai). *Resepsjonsteori*. Store Norske Leksikon. <https://snl.no/resepsjonsteori>
- Stanghelle, H. (2020). *Kongen forteller*. Kagge forlag.
- Svendsen, M. (2015). *Helst mot urolig vær: Historieforståelse og historiebruk i Kjell Fjørtofts Lille-Moskva og Vi fikk vår frihet* [Masteroppgave]. UiT Norges arktiske universitet.
- Tjelmeland, H. (2004). *Aviser som historisk kilde*. *Pressehistoriske tidsskrifter* (3/2004), 114-130.
- Utdanningsdirektoratet (2020). *Historie (HIS01-03) Kompetansemål og vurdering*. <https://www.udir.no/lk20/his01-03/kompetansemaal-og-vurdering/kv85?Progresjon=true&lang=nob>

